

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ, УПРАВЛІННЯ,
ПРАВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН**

Освітньо-професійна програма Економіка підприємства
Спеціальність 051 Економіка
Ступінь вищої освіти Магістр

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Петро МАКАРЕНКО

«05» грудня 2022 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«Організаційно-економічні засади розвитку і підвищення
ефективності виробництва у підприємстві»**

виконав здобувач вищої освіти денної форми навчання

Цикало Олександр Володимирович

Керівник кваліфікаційної роботи,
к.е.н., доцент

Ірина ЗАГРЕБЕЛЬНА

Полтава – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА	10
1.1. Сучасний стан та особливості виробництва сільськогосподарської продукції в Україні	10
1.2. Методичні підходи до визначення й оцінки економічної ефективності виробництва продукції підприємства	18
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ У ПІДПРИЄМСТВІ	26
2.1. Організаційно-технологічні особливості виробництва продукції підприємства	26
2.2. Оцінка економічної ефективності виробництва продукції у підприємстві	36
Висновки до розділу 2	43
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ У ПІДПРИЄМСТВІ	44
3.1. Напрями підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства	44
3.2. Впровадження інноваційних технологій виробництва продукції підприємства	51
Висновки до розділу 3	62
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю національної економіки України, оскільки має вирішальне значення в досягненні продовольчої безпеки країни та відіграє важливу роль у загальній структурі валового внутрішнього продукту країни. Своєю основною складовою, зокрема сільським господарством утворює продовольчу та в певних межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей господарського комплексу країни та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій.

У сучасних умовах відбуваються значні перетворення, які спрямовані на підвищення ефективності функціонування сільського господарства як в країні в цілому, так і в окремих регіонах. При цьому відбувається переорієнтація виробників на вирощування економічно вигідних культур, спрощується структура посівних площ, порушуються агротехнічні умови. Усе це змушує звернути увагу на обґрунтування та впровадження механізмів, спрямованих на підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Дослідженню і вивченню питань підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств займається низка провідних учених. Серед вітчизняних науковців, що досліджували особливості даної проблематики, слід назвати таких, як В.Г. Андрійчука, Т.Ю. Білоусько, Н.І. Дучинська, Т.Я. Іваненко, М.І. Ковальчук, В.С. Кушнірук, І.І. Червена, О.В. Шебаніна та багато інших.

Досить ґрунтовно науковцями висвітлюється інформація щодо концептуальних основ та підходів до вивчення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та напрямів її підвищення. Однак дослідження даного питання на рівні окремих підприємств залишається досить актуальним.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана у відповідності з планом науково-дослідних робіт Полтавського державного аграрного університету за темою «Розробити теоретико-методологічні, науково-методичні і практичні засади розвитку виробничо-господарської, фінансово-економічної і соціальної діяльності та процесів ресурсо-енергозбереження і управління (менеджменту) підприємств з виробництва і переробки аграрної продукції в умовах ринку» (номер державної реєстрації 0117U003097, 2017 – 2022 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є вивчення теоретико-методичних основ та практичних рекомендацій щодо шляхів підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства.

Для реалізації поставленої мети в роботі вирішувалися наступні **завдання:**

- проаналізувати сучасний стан та особливості виробництва сільськогосподарської продукції в Україні;
- систематизувати методичні підходи до оцінки економічної ефективності виробництва продукції;
- провести оцінку економічної ефективності виробництва продукції підприємства;
- запропонувати шляхи підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства.

Об'єктом дослідження були організаційно-економічні та соціально-економічні процеси сільськогосподарського виробництва на підприємстві, зокрема рівень економічної ефективності.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти економічної ефективності виробництва продукції підприємства та напрями її підвищення.

Методи дослідження. Методичною основою кваліфікаційної роботи слугували абстрактно-логічний, системно-структурний, порівняльний,

монографічний, розрахунково-конструктивний, індексний, графічний, економіко-математичний, діалектичний метод дослідження процесів і явищ у їх взаємозв'язку й розвитку.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи становили матеріали Полтавського обласного відділу статистики, літературні джерела, статистична звітність за 2017-2021 рр. основних економічних показників роботи підприємства, власні спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні науково-теоретичних і прикладних засад оцінки та шляхів підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства. Зокрема, автором

систематизовано:

- методичні підходи до визначення й оцінки економічної ефективності виробництва продукції підприємства;

набули подальшого розвитку:

- напрями підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства;

- впровадження інноваційних технологій виробництва продукції підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в процесі кваліфікаційного дослідження результати, які виражені в рекомендаціях щодо шляхів підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства, мають практичну цінність та можуть бути використані в аграрному секторі регіону.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи були представлені та обговорювались на студентській щорічній науковій конференції Полтавського державного аграрного університету (м. Полтава, 17-18 березня 2021 р.), (м. Полтава, 10 листопада 2022 р.).

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота

викладена на 65 сторінках основного тексту, складається зі вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел із 60 найменувань. Робота містить 30 таблиць, 7 рисунків та 4 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Сучасний стан та особливості виробництва сільськогосподарської продукції в Україні

Розвиток сільського господарства багато в чому визначає рівень економічної безпеки країни. Важко знайти іншу галузь, яка б здійснювала такий широкий різноманітний вплив на економіку, соціальні відносини, стан довкілля. Сільське господарство має ряд характерних особливостей, які значною мірою визначають результати діяльності підприємств. Зокрема, засобами виробництва є живі організми (рослини та тварини, що розвиваються за біологічними законами). А отже дія економічних законів в сільському господарстві тісно пов'язана з дією законів природи. Використання землі та природного середовища як основних засобів виробництва. Якісні та кількісні характеристики землі безпосередньо впливають на результат діяльності підприємства. Значний вплив на діяльність аграрних підприємств здійснюють природні умови і, отже, необхідно володіти великим обсягом інформації для уникнення можливих ризиків і невизначеності у процесі виробництва.

Під час виробництва сільськогосподарської продукції задіяні територіальні ресурси, що передбачає здійснення великого обсягу перевезень техніки, посівного матеріалу, добрив, паливно-мастильних матеріалів та зібраної продукції [52, с. 13].

Сезонність сільськогосподарської продукції визначає характер виробничого циклу, та відповідно впливає на нерівномірне використання машин, обладнання, трудових ресурсів та зміни в організації праці.

Сільське господарство є провідною галуззю економіки України, у якій створюється більше 20% валової доданої вартості (рис. 1.1) та зайнята значна

частина працездатного населення. Його розвиток сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню експортного потенціалу країни. Аграрний сектор економіки України був і залишається ключовим у забезпеченні зайнятості населення, а також забезпеченні продовольчої безпеки не лише України, а й усього світу.

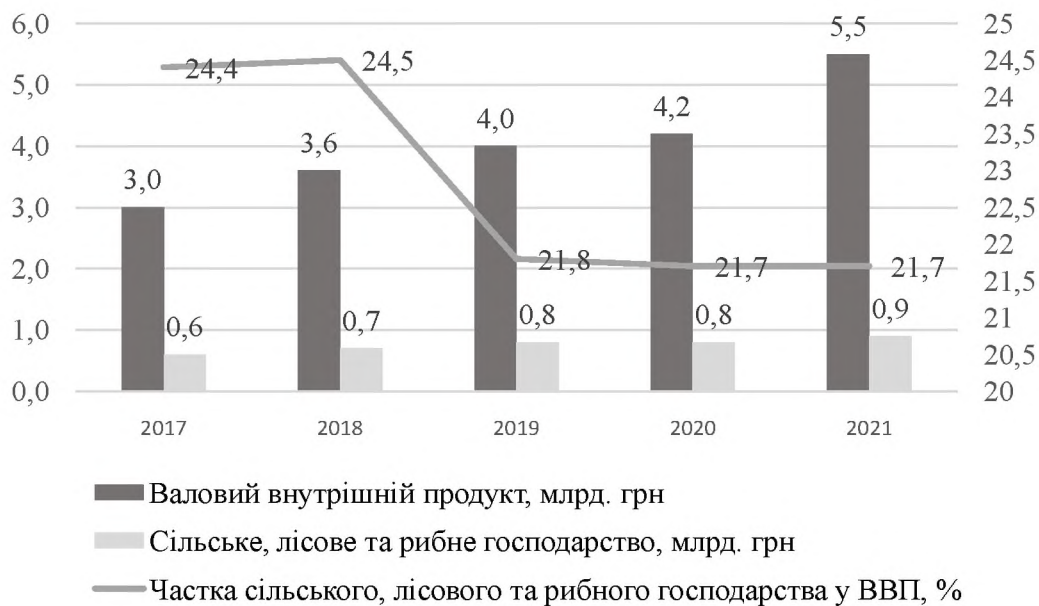

Рис. 1.1. Ключові макроекономічні показники України, 2017-2021 рр. [37]

Аналізуючи рис. 1.1 варто відмітити, що вартість ВВП України з кожним роком збільшується, зокрема в 2017 р. він становив 2981,1 млрд. грн, а в 2021 р. зріс до 5459,6 млрд. грн. Незважаючи на щорічне зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, частка галузі у ВВП знижується. Зокрема, частка сільського, лісового та рибного господарства у ВВП зменшилася з 24,4 % в 2017 р. до 21,7 % в 2021 р. Зниження частки сільського господарства у структурі ВВП пояснюється неефективністю аграрного сектора через деградацію земель та зниження їх продуктивності, вузькість ринків збуту тваринницької продукції, недостатність техніки, фінансових ресурсів. Основними секторами сільського господарства є продукція рослинництва – 81,4 % в структурі продукції сільського

господарства України, продукція тваринництва – 18,6 % (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Структура продукції сільського господарства України за її видами
2017-2021 рр., % [37]**

Назва продукції	Роки					2021 р. до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Продукція рослинництва	77,4	78,9	79,1	77,3	81,4	+4,0
Культури зернові та зернобобові	32,0	33,6	35,2	33,9	38,5	+6,5
Культури технічні	26,9	28,4	28,6	26,5	28,0	+1,1
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	12,9	12,1	11,4	12,9	11,3	-1,6
Культури плодові та ягідні, виноград	2,3	2,6	2,1	2,2	2,0	-0,3
Культури кормові	1,5	1,4	1,3	1,3	1,1	-0,4
Інша продукція та зміна обсягів незавершеного виробництва	1,8	0,8	0,5	0,5	0,5	-1,3
Продукція тваринництва	22,6	21,1	20,9	22,7	18,6	-4,0
Вирощування сільськогосподарських тварин	11,2	10,8	10,9	12,0	10,1	-1,1
Молоко	7,4	6,7	6,3	6,7	5,4	-2,0
Яйця	2,9	2,8	2,8	3,1	2,3	-0,6
Інша продукція	1,1	0,8	0,9	0,9	0,8	-0,3

Найбільшу питому вагу в структурі продукції рослинництва займають культури зернові та зернобобові 38,5 %, технічні культури – 28,0 %, картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі – 11,3 %, культури плодові та ягідні, виноград – 2,0 %. В структурі продукції тваринництва вирощування сільськогосподарських тварин на м'ясо – 10,1 %, молоко – 5,4 %, яйця – 2,3 %.

Продукція рослинництва в Україні представлена групою рослин, що дають основні продукти харчування для населення, а також як сировина для багатьох галузей промисловості та корм для тварин. Збільшення виробництва продукції рослинництва – одне з найважливіших завдань подальшого розвитку сільського господарства країни. Від її вирішення залежить задоволення зростаючих потреб населення у продуктах харчування, подальший розвиток галузі рослинництва та переробної промисловості. В таблиці 1.2. наведена динаміка площі з якої зібрано врожай

сільськогосподарських культур в Україні протягом 2017-2021 рр.

Таблиця 1.2

Динаміка площі, з якої зібрано врожай культур сільськогосподарських в Україні, 2017-2021 рр., тис. га [37]

Назва продукції	Роки					2021 р. до 2017 р., (%)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Культури зернові та зернобобові	14560	14794	15292	15283	15948	109,5
Соняшник	6061	6167	5959	6481	6665	110,0
Буряк цукровий фабричний	314	275	221	220	227	72,3
Картопля	1323	1320	1309	1325	1283	97,0
Культури овочеві	446	440	452	465	461	103,4
Культури плодові та ягідні (у плодоносному віці)	206	203	196	191	191	92,7

Значна посівна площа в Україні відведена під вирощування культур зернових та зернобобових, зокрема площа в 2021 р. складала 15948 тис. га, площа під вирощування соняшнику – 6665 тис. га, картоплі – 1283 тис. га, культури овочеві – 461 тис. га, буряк цукровий фабричний – 227 тис. га, культури плодові та ягідні – 191 тис. га. В динаміці, варто відмітити, про позитивну тенденцію щодо збільшення площі посіву відведеної під вирощування соняшнику – на 10,0 %, зернових та зернобобових – на 9,5 % та овочевих культур – на 3,4 %. В той же час збільшення посівної площі відбулося за рахунок зменшення площі відведеної під вирощування буряку цукрового фабричного, картоплі та плодово-ягідних культур.

Валовий збір урожаю сільськогосподарських культур залежить від багатьох факторів, зокрема природно-кліматичних умов, забезпеченості посівним матеріалом, дотримання агротехнічних термінів, достатності техніки. За обсягом виробництва зерна Україна займає одне з провідних місць в світі, зокрема входить до десятки основних виробників та експортерів продукції. Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарських культур в Україні наведена в табл. 1.3.

В 2021 р. було вироблено 86010 тис. т зернових та зернобобових культур, 21356 тис. т картоплі, 16392 тис. т соняшнику, 10854 тис. т цукрового буряку фабричного, 9935 тис. т овочевих культур та 2235 тис. т і

2235 тис. т плодово-ягідної продукції. В динаміці обсяги виробництва зернових та зернобобових культур збільшилося на 38,9 % (24093 тис. т), соняшнику – на 34,0 % (10604 тис. т), плодово-ягідної продукції – на 9,1 % (187 тис. т) та овочевих культур – на 7,0 % (649 тис. т).

Таблиця 1.3

**Виробництво сільськогосподарських культур в Україні,
2017-2021 рр., тис. т [37]**

Назва продукції	Роки					2021 р. до 2017 р., (+;-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Культури зернові та зернобобові	61917	70057	75143	64933	86010	138,9
Соняшник	12236	14165	15254	13110	16392	134,0
Буряк цукровий фабричний	14882	13968	10204	9150	10854	72,9
Картопля	22208	22504	20269	20838	21356	96,2
Культури овочеві	9286	9440	9688	9653	9935	107,0
Культури плодові та ягідні	2048	2571	2119	2024	2235	109,1

Тваринництво також є досить важливою галуззю сільського господарства та ключовим компонентом агропромислового комплексу. Природно-кліматичні умови та наявність родючих земель сприяє розвитку тваринництва в Україні. Традиційно галузь тваринництва спеціалізується на виробництві м'яса, м'ясопродуктів, молока, яєць. Виробничий процес характеризується механізацією та автоматизацією процесів, що сприяє переходу на промислову основу. Визначальним фактором, що впливає на обсяги виробництва продукції тваринництва, є поголів'я тварин. У динаміці за аналізований період спостерігається зменшення кількості великої рогатої худоби на сільськогосподарських підприємствах та в господарствах населення (табл. 1.4).

Дані відображені в таблиці 1.4 підтверджують негативну тенденцію що триває в галузі тваринництва більше 10 років. Зокрема, спостерігається негативна тенденція щодо зменшення поголів'я сільськогосподарських тварин кожного року. В 2021 р., порівняно з 2017 р., поголів'я великої рогатої худоби зменшилося на 887 тис. голів, в тому числі корів – на 474 тис. голів, свиней – на 501 тис. голів, овець та кіз – на 215 тис. голів та птиці – на

2,6 млн. голів.

Таблиця 1.4

**Кількість сільськогосподарських тварин в підприємствах України,
2017-2021 рр., тис. голів [37]**

Назва показника	Роки					2021 р. до 2017 р., (+;-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Велика рогата худоба	3531	3333	3092	2874	2644	74,8
у тому числі корови	2018	1919	1789	1673	1544	76,5
Свині	6110	6025	5727	5876	5609	91,8
Вівці та кози	1309	1269	1205	1140	1094	83,6
Птиця, млн. голів	204,8	211,7	220,5	200,6	202,2	98,7

Основними видами продукції тваринництва в Україні є м'ясо, сало та молоко, яйця та вовна. Провідною галуззю тваринництва є скотарство де переважає молочно-м'ясний напрям, при цьому скотарство поширене по всій території країни. Свинарство є також досить важливою галуззю, що забезпечує населення продуктами харчування, а легку промисловість сировиною. Птахівництво спеціалізується на виробництві м'яса та яєць і зосереджене в приміських зонах великих міст (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Виробництво основних видів продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України, 2017-2021 рр., тис. т [37]

Назва продукції	Роки					2021 р. до 2017 р., (+;-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
М'ясо (у забійній масі)	2318	2355	2492	2478	2438	105,2
у тому числі яловичина та телятина	363	359	370	345	311	85,7
свинина	736	703	708	697	724	98,4
м'ясо птиці	1185	1259	1382	1405	1374	115,9
Молоко	10281	10064	9663	9264	8714	84,8
Яйця, млн. шт	15506	16132	16678	16167	14071	90,7
Вовна, т	1967	1908	1734	1573	1497	76,1

В цілому спостерігається негативна тенденція щодо зменшення обсягів виробництва продукції тваринництва в Україні. Зокрема, в 2021 р., порівняно з 2017 р., спостерігаємо зменшення обсягів виробництва молока – на 15,2 %, або на 1567 тис. т, яловичини та телятини – на 14,3 %, або на 52 тис. т, яєць –

на 9,3 %, або на 1435 тис. т, м'яса свиней – 1,8 %, або на 12 тис. т.

Динаміка ефективності виробництва основних видів продукції сільського господарства в Україні наведена в таблиці 1.6.

Таблиця 1.6

Рівень рентабельності виробництва основних видів продукції сільського господарства у підприємствах України, 2015-2020 рр., % [37]

Назва продукції	Роки					2020 р. до 2015 р., (+;-)
	2015	2017	2018	2019	2020	
Культири зернові та зернобобові	42,6	25,0	24,7	11,8	20,0	-22,6
Буряк цукровий фабричний	27,7	12,4	-11,4	-15,4	-13,5	-41,2
Соняшник	78,4	41,3	32,5	23,5	39,4	-39,0
Картопля	24,6	10,0	6,8	15,4	11,0	-13,6
Культири овочеві	32,0	9,9	13,3	2,8	8,0	-24,0
Культири плодові та ягідні	58,3	35,4	6,4	6,2	19,0	-39,3
Виноград	92,9	51,6	22,6	-7,2	-16,2	-109,1
Велика рогата худоба на м'ясо	-16,9	3,4	-17,7	-27,1	-24,2	-7,3
Свині на м'ясо	12,6	3,5	6,9	4,7	2,6	-10,0
Вівці та кози на м'ясо	-26,6	-39,6	-16,6	-39,7	-39,4	-12,8
Птиця на м'ясо	-5,4	7,0	5,7	-3,7	-0,2	+5,2
Молоко	12,7	26,9	16,1	20,6	20,4	+7,7
Яйця	60,9	-9,0	5,4	-23,5	-19,2	+80,1
Вовна	-61,9	-69,8	-69,5	-71,1	-72,0	-10,1

Найбільш рентабельним в 2020 р. для сільськогосподарських підприємств було виробництво таких видів продукції: соняшнику – 39,4 %, молока – 20,4 %, зернових та зернобобових – 20,0 %, плодів та ягід – 19,0 %. Збитковим для підприємств було вирощування овець та кіз на м'ясо – -39,4 %, великої рогатої худоби на м'ясо – -24,2 %, яєць – -19,2 %, винограду – -16,2 %, цукрових буряків – -13,5 %. В цілому за видами продукції тваринництва спостерігається негативна тенденція щодо зниження рівня рентабельності виробництва продукції в динаміці.

Варто відмітити, що основним джерелом власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств є прибуток підприємств (табл. 1.7).

За даними табл. 1.7 чистий прибуток від діяльності підприємства в 2021 р. склав 248315,2 млн. грн, що на 119435 млн. грн, або на 92,7 %

більше ніж в 2015 р. Рентабельність операційної діяльності коливалася протягом досліджуваного періоду і в 2021 р. становила 40,3 в.п., що на 1,4 в.п. менше порівняно з 2015 р. До основних причин збитковості господарств можна віднести, насамперед, низьку платоспроможність населення, що не дозволяє підтримувати необхідний попит на продукти харчування. Організація фінансового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється у таких формах, як використання власного капіталу, використання кредитних та бюджетних коштів.

Таблиця 1.7

Фінансові результати підприємств сільського, лісового та рибного господарства України, 2015-2021 рр. [37]

Назва показника	Роки					2021 р. до 2015 р.
	2015	2018	2019	2020	2021	
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування, млн. грн	103137,6	71478,5	94041,4	82230,6	239982,5	232,7
Чистий прибуток, млн. грн	128880,2	94402,3	116561,3	108581,4	248315,2	192,7
Рентабельність операційної діяльності, %	41,7	18,3	19,2	18,6	40,3	-1,4 в.п.

Одним із основних резервів підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва є раціональне використання основного засобу виробництва, зокрема землі. Нинішній стан сільського господарства різко суперечить стратегічним цілям розвитку країни і вимагає швидкого прийняття комплексної довгострокової програми подолання кризи сільського господарства та підтримки розвитку села.

В Україні має бути основа для стабільного розвитку сільського господарства, виробництво екологічної, безпечної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції; впровадження досягнень та інновацій НТП, залучення молоді в сільськогосподарське виробництво та забезпечення

гідної оплати праці.

1.2. Методичні підходи до визначення й оцінки економічної ефективності виробництва продукції підприємства

При вивченні сутності економічної ефективності діяльності підприємства необхідно розглядати поняття «економічний ефект» та «економічна ефективність». Ефект є наслідком, результатом від конкретних дій чи заходів, що здійснюються у різних галузях економіки. Ефект може бути отриманий у натуральній чи грошовій формі як економії ресурсів чи соціального результату. Економічний ефект передбачає корисний результат, виражений у вартісній оцінці, якою виступають прибуток чи економія витрат і ресурсів.

Отже, економічний ефект є абсолютною величиною, яка залежить від масштабів виробництва та економії витрат. Економічна ефективність визначається як співвідношення між результатами господарської діяльності та витратами живої та уречевленої праці, ресурсами. Економічна ефективність залежить від економічного ефекту, а також від витрат та ресурсів, що викликали цей ефект. Таким чином, економічна ефективність є відносною величиною, що отримується в результаті зіставлення економічного ефекту з витратами та ресурсами [20, с. 155].

Існуюче різноманіття визначень ефективності виробництва пов'язані з вибором критерію її оцінки. Критерій ефективності виробництва характеризує її якісну сторону відповідно до результату тієї мети, яка визначає цю діяльність. Кількісний вираз ступеня цієї відповідності проявляється у системі показників ефективності виробництва.

Як показує проведений аналіз, серед економістів висловлюються різні точки зору щодо існування одного чи кількох критеріїв економічної ефективності. Більшість економістів критерій економічної ефективності

суспільного виробництва у загальному вигляді формулює як максимум ефекту з одиниці витрат суспільної праці. Для організацій критерієм економічної ефективності господарську діяльність є максимум прибутку, оскільки він відбиває основну мету виробництва, в умовах ринкової економіки. Інші економісти дотримуються думки необхідності використання різних критеріїв ефективності залежно від рівня господарського управління. Оскільки кожне підприємство має власну мету виробництва, то може бути і власний критерій ефективності, що відповідає її відокремленим економічним інтересам.

На рисунку 1.2 наведені фактори що впливають на економічну ефективність підприємства

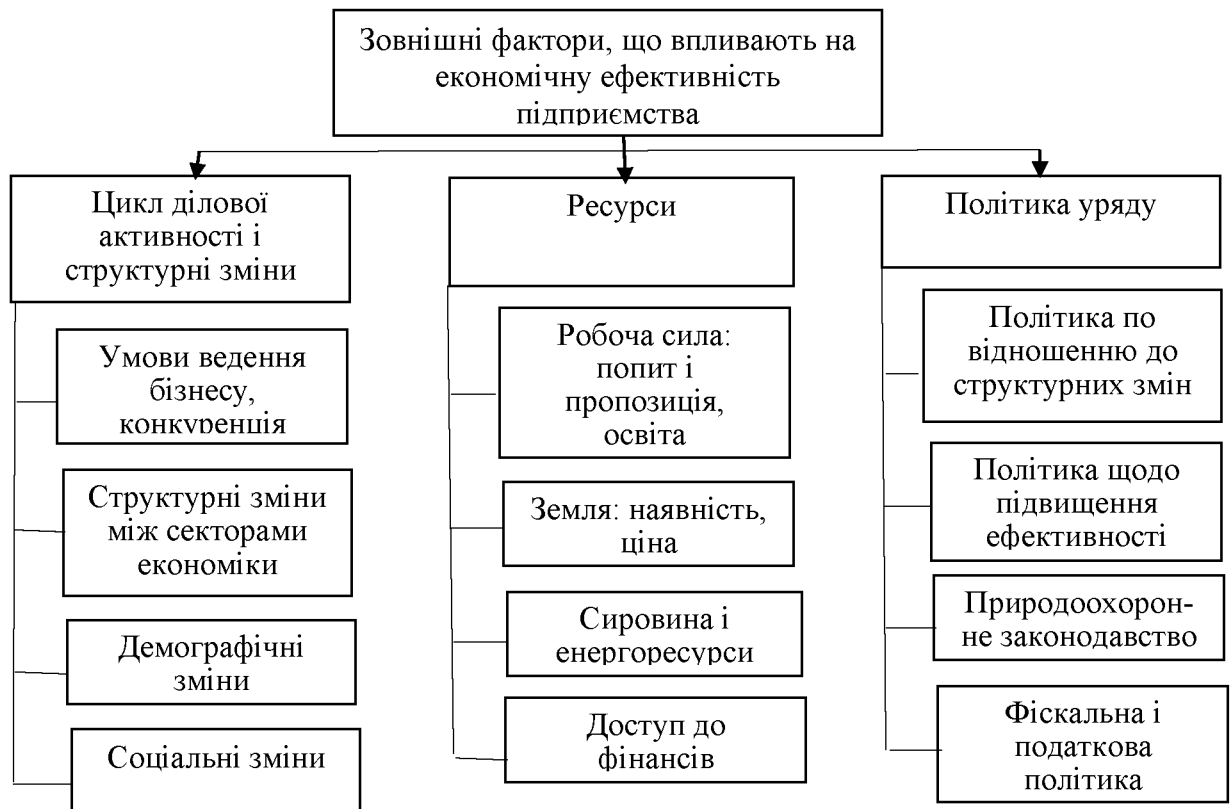

Рис. 1.2 Зовнішні чинники, що впливають економічну ефективність підприємства [20, с. 155]

До зовнішніх факторів, що впливають на рівень економічної ефективності, відносять цикли ділової активності та структурні зміни,

оскільки вони радикальним чином можуть вплинути на ефективність у масштабах країни. Структурні зміни впливають на економічну ефективність роботи одного підприємства, а зміна ефективності роботи низки підприємств призводить до трансформації суспільних структур. Таким чином, такі зміни є не лише результатом, а й стимулом економічного та соціального розвитку.

Ресурси є принципово важливими для підвищення ефективності виробництва, хоча вони часто й недооцінюються. Найважливішими ресурсами виступають: робоча сила, земля, сировина та енергоносії, а здатність країни виробляти, мобілізувати та ефективно використовувати їх, є також дуже важливим [14, с. 124].

У підвищенні ефективності виробництва окрема роль належить державі, яка має величезний вплив за допомогою законів, нормативних активів або інституційної практики, крім того, особливо важливою є ефективність роботи самих державних органів.

Незважаючи на те, що окремі підприємства не можуть керувати зовнішніми факторами, проте їх необхідно вивчати, оскільки гнучка політика дозволяє прогнозувати зміни поведінки підприємств у довгостроковій перспективі, з метою отримання найбільших вигод та підвищення ефективності функціонування.

Внутрішні чинники доцільно розділити виходячи з основної логічної послідовності виробничого процесу: вхід у процес (вихідні ресурси) – сам виробничий процес (перетворення вихідних ресурсів на готову продукцію) – готовий результат (продукція та послуги, призначені для продажу). Ці групи факторів мають бути добре збалансовані та скоординовані, оскільки від цього залежить підвищення економічної ефективності. На рисунку 1.3 представлені внутрішні чинники, пов'язані з діяльністю підприємства та впливають на економічну ефективність.

Якщо підприємство витрачає багато ресурсів на стадії входу, при цьому ігноруючи сам процес перетворення, то основна частина ресурсів може бути витрачена марно, оскільки добре пророблений виробничий процес дозволяє

підвищити як якість готової продукції, але й заощадити значну частину вихідних ресурсів, які у свою чергу мають відповідати низці вимог та стандартів. Однак навіть при високій збалансованості елементів на стадії входу та високому рівні виробництва, ресурси можуть бути витрачені даремно, якщо не приділити належну увагу останньому етапу – випуску продукції та подальшому її обслуговуванню, оскільки кінцевою метою будь-якого виробничого процесу є успішна реалізація товару [35, с. 46].

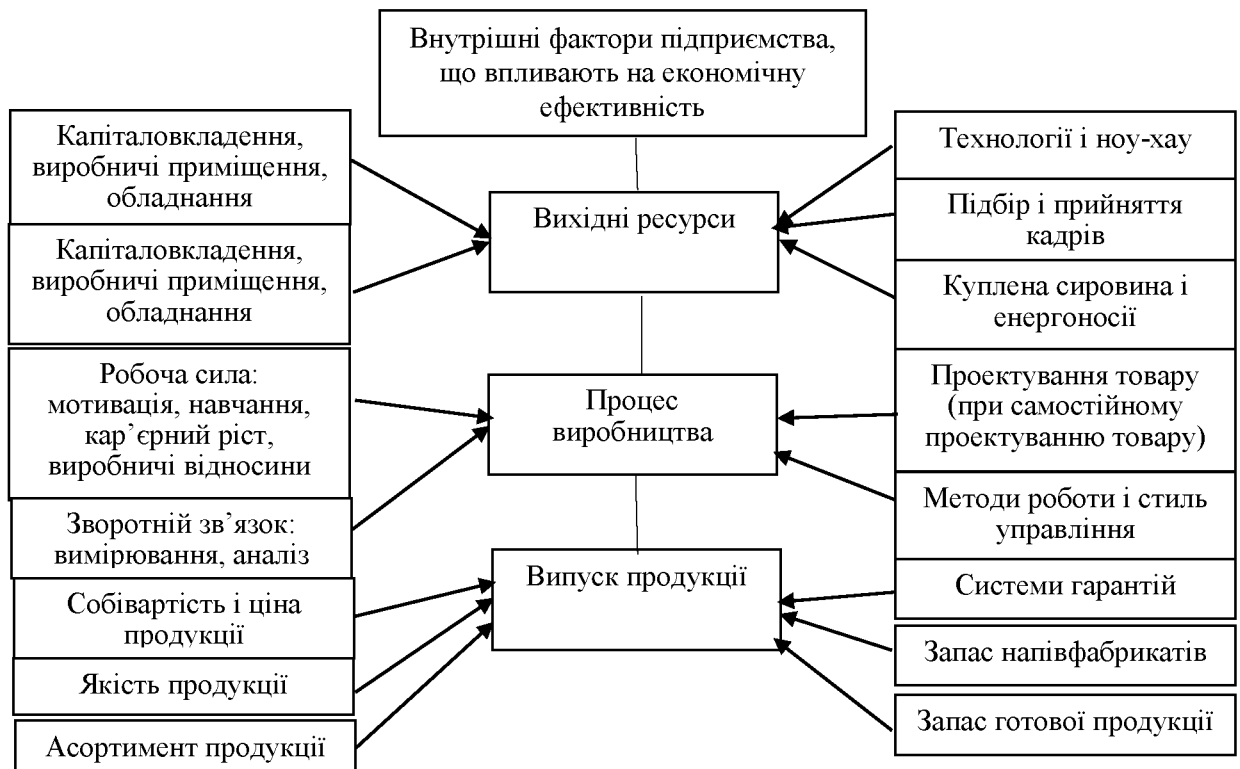

Рис.1.3 Внутрішні фактори, що впливають на економічну ефективність підприємства [53, с. 13]

Система показників ефективності діяльності підприємства заснована на різних підходах до вимірювання та оцінки економічної ефективності виробництва:

- 1) ресурсний підхід, який полягає у зіставленні певного ефекту із витраченими ресурсами чи сукупними елементами процесу праці;
- 2) витратний підхід, який передбачає співвідношення відповідного кінцевого результату зі спожитими ресурсами або понесеними витратами.

3) ресурсно-витратний або змішаний підхід, при якому ефект діяльності співвідноситься з наведеними витратами, що поєднують обсяги застосовуваних ресурсів та поточних витрат [14].

Враховуючи, що економічна ефективність виробництва визначається в одних випадках шляхом зіставлення ефекту та ресурсів, а в інших – ефекту та витрат, усі показники, що характеризують її рівень, можна поділити на дві групи. Одна група показників характеризує економічну ефективність використання застосованих ресурсів, до якої належать такі показники, як фондівіддача, продуктивність праці, ресурсівіддача тощо. Інша група показників характеризує економічну ефективність використання спожитих ресурсів (поточних виробничих витрат), до якої належать такі показники, як собівартість, матеріаломісткість, трудомісткість, рівень рентабельності та ін.

Залежно від мети та об'єктів вивчення можуть бути одночасно використані показники як першої, так і другої групи. Залежно від цілей аналітичного дослідження та поставлених завдань можуть бути розраховані узагальнюючі (комплексні, інтегральні) і приватні показники ефективності. Узагальнюючі показники характеризують ефективність діяльності підприємства, при їх розрахунку враховуються весь сукупний результат і всі сукупні витрати (ресурси) підприємства. Приватні показники ефективності характеризують ефективність використання окремого виду ресурсу чи ефективність діяльності окремого підрозділу підприємства тощо [4, с. 136].

Як показує практика, найбільш повно розроблені та успішно використовуються показники, що характеризують ефективність використання окремих ресурсів виробництва. Однак спрямованість цих показників для аналізованого об'єкта може бути різною, що ускладнює отримання однозначної відповіді про економічну ефективність виробництва загалом. Водночас визначити узагальнюючий показник економічної ефективності дуже складно. Це пов'язано з необхідністю забезпечення сумісності результатів по об'єктах аналізу, оскільки у процесі виробництва беруть участь якісно різні ресурси, наявність і поєднання яких у

порівнюваних об'єктах також різна.

Для забезпечення сумісності ресурсів виробництва в оцінці економічної ефективності слід використовувати методи, що дозволяють виявити порівняльний рівень їх впливу на результати виробництва. Економіко-статистичні методи дозволяють в середньому за сукупністю об'єктів, що вивчаються, виявити взаємозв'язок між факторами і результатами виробництва і на цій основі дати комплексну оцінку економічної ефективності виробництва. Економіко-математичні методи забезпечують можливість на основі оптимізації визначити нормативні показники ефективності наявного економічного потенціалу, порівняння яких із фактичною їх величиною дозволяє будувати висновки про економічну ефективність виробництва аналізованого об'єкта [13, с. 100].

Розглянуті вище методичні підходи до оцінки економічної ефективності є загальними і залежить від галузевої приналежності підприємства. Проте слід зазначити, що галузеві особливості виробництва істотно впливають на обґрунтування системи показників, з яких визначається рівень економічної ефективності діяльності підприємства. Специфічний зміст ефективності виробництва визначається своєрідністю властивих їй системі факторів та результатів виробництва. Класифікація факторів є основою класифікації резервів, під якими слід розуміти невикористані можливості виробництва, зниження витрат матеріальних, трудових та фінансових ресурсів.

Виробництво сільськогосподарської продукції – багатогалузева, складна система, стан та розвиток якої залежать від комплексного впливу різних факторів зовнішнього та внутрішнього характеру, у тому числі за участю держави. Системний аналіз функціонування сільськогосподарських підприємств дозволяє виділити дві групи специфічних особливостей сільськогосподарського виробництва, що визначають особливості оцінки економічної ефективності сільського господарства:

- 1) виробничо-технологічні особливості, які зумовлені специфікою

процесу виробництва продукції;

2) ринково-кон'юнктурні, які враховують особливості ведення бізнесу у цій галузі.

До особливостей сільськогосподарського виробництва належать: земля – як основний фактор виробництва; економічний процес відтворення переплітається з природним процесом зростання та розвитку живих організмів, що розвиваються на основі біологічних законів; розбіжність періоду виробництва та періоду реалізації продукції; низька конкурентоспроможність сільського господарства порівняно з іншими галузями економіки країни внаслідок додаткових ризиків та нестабільності функціонування, пов'язаних із природними факторами; сезонність виробництва та пов'язана з нею нерівномірність у використанні трудових та матеріально-технічних ресурсів протягом року. Тому з метою отримання правильних висновків показники економічної ефективності поточного року мають зіставлятися не з попереднім роком, а із середніми даними за попередні 3-5 років [18, с. 60].

Слід зазначити, що на відміну більшості секторів економіки сільське господарство характеризується цінової нееластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію, що значно погіршує фінансові умови розвитку галузі. Також специфіка сільськогосподарського виробництва зі збільшенням попиту сільськогосподарська продукція не дозволяє швидко збільшити випуск продукції, що пов'язано з низкою обмежень зростання обсягів сільськогосподарського виробництва. Наприклад, природна обмеженість сільськогосподарських угідь не дозволяє суттєво збільшити площу оброблюваних земель навіть за умови збільшення інвестицій. Тривалий період вирощування не дозволяє значно збільшити поголів'я великої рогатої худоби. Щоб виростити дійне стадо для виробництва молока, потрібно близько трьох років. На створення плодоносного саду потрібно понад п'ять років, виноградники – не менше трьох років тощо.

Наразі особливо гостро постає проблема переходу вітчизняного

сільського господарства на інноваційний шлях розвитку. Інноваційні процеси у сільському господарстві мають бути спрямовані на освоєння енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва, зберігання та переробку сільськогосподарської продукції, удосконалення методів селекції, підвищення селекційно-генетичного потенціалу, впровадження ноу-хау та наукомістких технологій, що сприяють збільшенню обсягів виробництва продукції та покращенню її якості.

Таким чином, специфіка сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність цілісного вивчення соціально-економічних процесів, що відбуваються в агропромисловому комплексі, на основі відповідної системи показників, які відображають сутність даних процесів.

Висновки до розділу 1

Економічна ефективність визначається як співвідношення між результатами господарської діяльності та витратами живої та уречевленої праці, ресурсами. Економічна ефективність залежить від економічного ефекту, а також від витрат та ресурсів, що викликали цей ефект.

Ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства залежить від багатьох факторів, які можуть бути взаємопов'язані між собою або перетинатися: техніко-технологічні, організаційно-економічні, природні та соціальні. Саме їхнє оптимальне поєднання і забезпечує високий ступінь ефективності виробництва.

Ресурси є принципово важливими для підвищення ефективності виробництва. Найважливішими ресурсами виступають: робоча сила, земля, сировина та енергоносії та здатність країни виробляти, мобілізувати та ефективно використовувати їх.

РОЗДІЛ 2

ДОСЯГНУТИЙ РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ У ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Організаційно-технологічні особливості виробництва продукції підприємства

Досліджуване підприємство розташоване в Полтавському районі Полтавської області в с. Пальчиківка, зокрема це аграрне підприємство, що діє згідно нормативно-правових документів. Головною метою виробничого кооперативу є виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції, а також надання послуг щодо ведення сільського господарства.

Аналізуючи природно-економічні фактори, є змога окреслити нинішню галузево-виробничу систему, оцінити виробничі можливості для розвитку та майбутньої спеціалізації. В сільському господарстві – ґрунти – основний засіб виробництва, ключове джерело виробничого процесу, за відсутності якого не є можливою процедура виготовлення сільськогосподарської продукції. Ґрунти окреслюють швидкість процесу росту і рівня продуктивності виробництва продукції. У аграрних підприємствах значна кількість продукції виготовляється на землі, а отже ґрунти застосовуються як основний засіб виробництва. Отже, проаналізуємо динаміку складу сільськогосподарських угідь підприємства 2017-2021 рр. в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка розміру та ефективності використання сільськогосподарських угідь підприємства, 2017-2021 рр.

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	+, -	%
Всього с.-г. угідь, га	3975	3975	3786	3786	3974	-1	99,9
Питома вага с.-г. угідь в площі району, %	5,1	5,1	4,7	4,7	4,8	-0,3	x
з них: ріллі, га	3975	3975	3629	3629	3817	-158	96,0
Всього посівів с.-г. культур	2917	3030	3354	3629	3810	+893	130,6

Відповідно до даних таблиці 2.1 спостерігаємо негативну тенденцію щодо зменшення в 2021 р., порівняно з 2017 р., загальної площі ріллі на 158 га, або на 8,7 %. В той же час площа посівів сільськогосподарських культур збільшилася на 893 га, або на 30,6 %, що свідчить про високий рівень інтенсивного використання наявних сільськогосподарських земель.

Ефективна діяльність будь-якої організації, незалежно від роду її діяльності, потребує залучення висококваліфікованого персоналу та їх повної зацікавленості, залученості та орієнтованості на результат. Кількість працюючого персоналу по сферах діяльності досліджуваного підприємства більш детально проаналізовано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Динаміка забезпеченості та ефективності використання трудових
ресурсів підприємства, 2017-2021 рр.**

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р. %
	2017	2018	2019	2020	2021	
1	2	3	4	5	6	7
Середньорічна чисельність працюючих, осіб	253	226	203	192	152	60,1
Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві – всього, осіб	230	205	185	174	134	58,3
з них задіяні у:						
рослинництві	130	105	96	94	72	55,4
тваринництві	100	100	89	80	62	62,0
Відпрацьовано за рік, тис. люд.-год.	505,79	512,58	460,41	435,1	422,4	83,5
у т. ч.: в рослинництві	114,40	92,40	84,48	85,3	78,4	68,5
в тваринництві	391,39	420,18	375,93	349,8	344,0	87,9
Виробництво валової продукції у постійних цінах 2016 р. на 1 працівника, тис. грн	295,89	424,44	476,11	419,3	339,35	114,7
Одержано прибутку (збитку) на 1 працівника, тис. грн	-13,82	27,27	-99,99	104,8	153,31	в 11 р.
Витрати на оплату праці, тис. грн	16316	18409	20688	18735	18404	112,8
Середньомісячна заробітна плата 1 працівника, грн	5374,2	6803,0	8492,6	8131,5	10089,9	187,7
Коефіцієнт використання нормативу часу	0,96	0,96	0,96	0,96	0,92	95,8

Продовж. табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7
Припадає на 1 працюючого у сільському господарстві, га:						
сільськогосподарських угідь	17,28	19,39	20,46	21,76	29,66	171,6
ріллі	17,28	19,39	19,62	20,85	28,49	164,9

Відповідно щодо даних наведених в таблиці 2.2 відмітимо негативну тенденцію щодо зменшення забезпеченості та ефективності використання трудових ресурсів в 2021 р., порівняно з 2017 р. В цілому у підприємстві зменшилася середньорічна чисельність працівників на 101 особу, в тому числі чисельність зайняти в сільськогосподарському виробництві – на 96 осіб. Чисельність працівників зменшилася як за рахунок зменшення зайнятих в рослинництві – на 58 осіб, так і за рахунок зменшення зайнятих в тваринництві – на 38 осіб. Зі зменшенням чисельності працівників підприємства зменшився і відпрацьований час зі 505,79 тис. люд.-год. до 422,4 тис. люд.-год. В той же час підвищилися показники продуктивності праці, зокрема виробництво валової продукції збільшилося в 2021 р., порівняно з 2017 р., на 14,7 % та прибуток на 1 працівника зріс в 11 разів і становив 153,31 тис. грн. Зросли витрати на оплату праці з 16316 тис. грн до 18404 тис. грн, при цьому розмір середньомісячної заробітної плати зріс з 5374,2 грн в 2017 р. до 10089,9 грн 2021 р.

Ринкові умови визначають, що і коли можна найвигідніше виробляти підприємствам. За цих умов господарювання розвиток сільськогосподарських підприємств та їх спеціалізація має забезпечити виробництво певного обсягу якісної суспільно необхідної продукції з найменшими затратами природних, трудових, матеріальних і фінансових витрат, щоб забезпечити максимізацію економічних вигід і мінімізацію витрат суспільної праці. Ефективна система землеробства в країні базується на раціональному поєднанні рослинництва і тваринництва. Отже, проаналізуємо динаміку структури грошових надходжень підприємства від реалізації продукції та визначимо основні напрями спеціалізації (табл. 2.3).

**Виробничий напрямок та рівень спеціалізації
підприємства, 2017–2021 рр.**

Назва продукції	Вартість товарної продукції, тис. грн					Структура, %	Порядковий номер
	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.		
Рослинництво всього:	38153	57650	59715	81501	95430	72,65	х
пшениця	1603	3789	7331	8305	12809	7,39	4
кукурудза на зерно	8923	22560	28914	38007	30178	28,10	1
ячмінь	4230	2056	2141	2680	5775	3,69	8
горох	-	3789	-	1180	6104	4,03	6
соняшник	23398	19560	17959	28979	37286	27,79	2
соя	-	5896	3370	2350	3278	4,07	5
Тваринництво всього:	31509	30027	26735	18586	18298	27,35	х
м'ясо великої рогатої худоби	2751	4550	6347	2184	2079	3,91	7
м'ясо свиней	1749	1802	864	2554	3623	2,31	9
м'ясо птиці	355	240	-	-	-	0,33	11
молоко	25762	22985	19524	13848	12596	20,70	3
яйця курячі	892	450	-	-	-	0,73	10
Разом по господарству:	69662	87677	86450	100087	113728	100,00	х

Коефіцієнт спеціалізації підприємства становить 0,24, що свідчить про середній рівень спеціалізації. Найбільшу питому вагу в структурі товарної продукції підприємства в середньому за 2017-2021 рр. займає виробництво кукурудзи на зерно (28,10 %), друге – соняшник (27,79 %), третє – молоко (20,70 %), четверте – пшениця (7,39 %). Найменш важливим для підприємства за досліджуваний період було виробництво м'яса свиней, птиці та курячих яєць, що забезпечувало незначну виручку від реалізації продукції.

Матеріально-технічні ресурси виробничого процесу поділяються на основні та оборотні засоби аграрних підприємств. Склад основних засобів, особливо активної частини, визначає можливість виконання необхідних для якісної реалізації виробничого процесу технологічних операцій, а разом з трудовими ресурсами, що залучаються, та організаційно-управлінськими заходами формують рівень технології на підприємстві та культуру

виробництва на ньому. Оборотні засоби аграрних підприємств втілюються в матеріальних та нематеріальних витратах, основними з яких є витрати на утримання на експлуатацію сільськогосподарської техніки, закупівлю насіннєвих матеріалів, добрив, засобів захисту рослин та оплату праці персоналу підприємства. Проаналізуємо склад та ефективність використання основних виробничих та оборотних ресурсів.

Таблиця 2.4

**Показники ефективності використання основних засобів
підприємства за 2017 - 2021 рр.**

Показники	Роки					2021-2017 рр.	
	2017	2018	2019	2020	2021	відхилення (+,-)	темп зміни, %
Фондозабезпеченість, тис. грн	10,5	11,3	11,8	12,6	13,2	2,7	25,7
Фондоозброєність, тис. грн	165,5	150,4	163,9	163,8	206,2	40,7	24,6
Фондовіддача, грн	0,90	1,07	1,06	1,47	2,23	1,3	147,1
Фондомісткість, грн	0,28	0,23	0,24	0,17	0,11	-0,2	-59,5
Норма прибутку, %	-5,0	7,7	-29,1	4,2	26,7	31,7	-635,9
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,5	0,6	0,8	1,0	1,2	0,7	157,2
Коефіцієнт придатності, %	62,19	51,83	41,48	31,58	25,05	-37,1471	-59,73

Як бачимо з даних таблиці 2.4, що за період 2017 р. по 2021 р. підвищилися показники забезпеченості підприємства основними засобами, зокрема, зросла фондозабезпеченість підприємства на 25,3 %, або на 266,7 тис. грн, фондоозброєності праці – на 19,2 %, або на 33,2 тис. грн, що є вагомим чинником підвищення ефективності використання основних засобів, адже відображає рівень механізації виробничого процесу та продуктивності праці. В той же час спостерігаємо позитивну динаміку щодо зниження фондомісткості продукції на 78,8 %, та збільшення фондовіддачі на 14,9 %, що відбулося в результаті перевищення темпів зростання продуктивності праці порівняно з темпами зростання фондоозброєності. Негативна тенденція прослідковується в 2021 р., порівняно з 2017 р., щодо зростання коефіцієнту зносу основних засобів – на 0,7.

Основним засобом сільськогосподарського виробництва є земля. Водночас це й предмет праці, який завдяки своїй родючості дає змогу вирощувати сільськогосподарські культури. Іншими словами, земля – природний ресурс, на якому базується сільськогосподарське виробництво. При оцінці виробничо-галузевої структури сільськогосподарського підприємства досить важливим є вивчення структури посівних площ (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка посівної площі сільськогосподарських культур
підприємства, 2017–2021 рр., га**

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
пшениця озима	247	250	453	446	587	237,6
гречка	30	30	10	12	-	-
ячмінь ярий	600	450	371	295	182	30,3
горох	260	250	40	97	334	128,5
кукурудза на зерно	650	800	1386	1276	1137	174,9
соняшник	799	800	732	978	1018	127,4
соя	331	450	200	251	386	116,6
Разом	2917	3030	3192	3355	3644	124,9

Аналіз показників таблиці 2.5 свідчить, що в 2021 р. найбільші посівні площі відведені під вирощування кукурудзи на зерно та соняшнику, що є характерним для всього досліджуваного періоду. При цьому, в 2021 р., порівняно з 2017 р., спостерігається збільшення посівних площ, відведених під вирощування озимої пшениці – на 137,6 % (340 га), кукурудзи на зерно – на 74,9 % (487 га), гороху – на 28,5 % (74 га), соняшнику – на 27,4 % (219 га), соя – на 16,6 % (55 га). В цілому, варто відмітити про збільшення посівної площі за досліджуваний період з 2917 га в 2017 р. до 3644 га в 2021 р.

Стан і розвиток тваринництва значною мірою визначається складом і чисельністю великої рогатої худоби, птиці та інших сільськогосподарських тварин. Тому дані про чисельність і склад поголів'я сільськогосподарських тварин мають важливе значення для оцінки стану і розвитку тваринництва, особливостей процесу їх відтворення і продуктивності, визначення розмірів

окремих видів продукції тваринництва та організації їх виробництва, розрахунок потреби в кормах, тваринницьких приміщеннях, робочій силі, засобах механізації, визначення ресурсного потенціалу (рис. 2.1.).

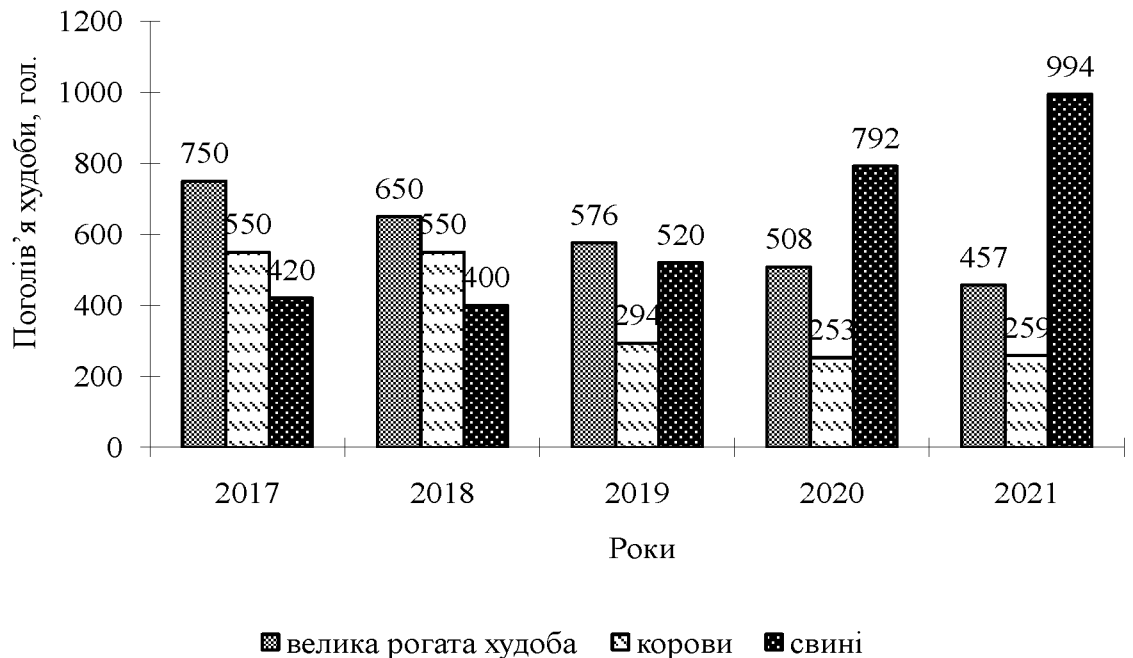

Рис. 2.1. Поголів'я худоби досліджуваного підприємства, 2017-2021 рр.

Дані відображені на рисунку 2.1 свідчать про негативну динаміку галузі скотарства на досліджуваному підприємстві. Зокрема, в 2021 р., порівняно з 2017 р., спостерігаємо зменшення поголів'я великої рогатої худоби на 60,9 % або на 293 голови, корів – на 47,1 %, або на 291 голову. Позитивною є тенденція щодо збільшення поголів'я свиней з 420 голів в 2017 р. до 994 голів у 2021 р.

Технологічна ефективність – результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, що використовуються в сільському господарстві як засоби виробництва. У рослинництві показниками технологічної ефективності є урожайність культур з одиниці посівної площі та основні параметри якості продукції рослинництва.(табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка урожайності основних видів сільськогосподарських культур у підприємстві, 2017-2021 рр.,ц/га

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р.	
	2017	2018	2019	2020	2021	(+;-)	%
пшениця озима	44,5	64,0	60,3	46,5	52,2	7,7	117,3
гречка	17,0	20,0	20,0	11,5	-	-	-
ячмінь ярий	42,6	37,4	44,9	48,4	45,8	3,2	107,5
горох	41,5	40,3	30,0	32,7	35,4	-6,1	85,3
кукурудза на зерно	50,7	109,9	77,9	63,4	81,8	31,1	161,3
соняшник	29,6	34,8	40,3	30,8	31,9	2,3	107,8
соя	13,0	17,7	34,1	18,0	22,2	9,2	170,8

Як свідчать дані таблиці 2.6 спостерігаємо підвищення урожайності в 2021 р., порівняно з 2017 р., кукурудзи на зерно – на 31,1 ц/га (на 613 %), сої – на 9,2 ц/га (на 70,8 %), озимої пшениці – на 7,7 ц/га (на 17,3 %), ярого ячменю – на 3,2 ц/га (на 7,5 %) та соняшнику – на 2,3 ц/га (на 7,8 %). В той же час спостерігаємо зниження урожайності гороху – на 6,1 ц/га (на 14,7 %).

У тваринництві технологічними показниками ефективності є продуктивність худоби та птиці, а також основні параметри якості продукції тваринництва. У скотарстві такими технологічними показниками є надій молока на корову, вихід приплоду на 100 корів основного стада, середньодобовий приріст живої маси молодняку та тварин на відгодівлі, у тваринництві – середньодобовий приріст живої маси свиней, виробництво товарного приплоду на свиноматку, виробництво живої маси свиней на рік на свиноматку.

Досягнутий рівень технологічності виробництва суттєво впливає на економічну ефективність, насамперед через наявність постійних витрат, на які, як відомо, виробники не можуть впливати в короткостроковому періоді. Проаналізуємо динаміку продуктивності худоби у досліджуваному підприємстві (табл. 2.7).

Аналіз даних таблиці 2.7 показує, що в 2021 р., порівняно з 2017 р., спостерігається негативна динаміка щодо зниження значення показників

галузі тваринництва. Спостерігаємо зниження продуктивності худоби, зокрема, середньорічного надою на корову на 22,0 % (на 1635 кг), та середньодобового приросту великої рогатої худоби – на 2,1 % (на 11 г). Також спостерігається зменшення виробництва на 100 га сільськогосподарських угідь молока – на 63,6 %, приросту свиней – на 40,5 % та приросту великої рогатої худоби – на 2,1 % відповідно.

Таблиця 2.7

Динаміка продуктивності худоби у підприємстві, 2017-2021 рр.

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Середньорічний надій на корову, кг	7420	6517	6336	6971	5785	78,0
Середньодобові приросту, г:						
великої рогатої худоби	520	767	684	690	509	97,9
свиней	548	383	332	356	326	59,5
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь, ц:						
молока	1027,0	901,7	725,0	465,9	377,0	36,7
приросту великої рогатої худоби	36,5	46,5	18,6	11,9	9,2	25,2
Вироблено на 100 га ріллі приросту свиней, ц	21,0	14,1	13,1	23,8	31,0	147,6

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції. Ефективність сільського господарства включає не тільки співвідношення результатів і витрат виробництва, в ній відбиваються також якість продукції і її здатність задовольняти ті чи інші потреби споживача. При цьому підвищення якості сільськогосподарської продукції вимагає додаткових затрат живої і уречевленої праці. Отже, проаналізуємо динаміку основних показників виробничо-комерційної діяльності підприємства в таблиці 2.8.

Аналізуючи дані відображені в таблиці 2.8, можемо говорити, про зростання показників, що характеризують виробництво продукції підприємства за 2017-2021 рр. Зокрема, вартість валової продукції у постійних цінах збільшилася на 65,8 %, або на 49282,7 тис. грн, при цьому

зростання відбулося за рахунок збільшення вартості продукції рослинництва – на 124,3 %, або на 63136,9 тис. грн. Вартість валової продукції у діючих цінах збільшилася на 134,3 %, або на 118646,1 тис. грн, в тому числі вартість валової продукції рослинництва – на 247,6 %, або на 134087,3 тис. грн. Позитивна тенденція спостерігається й щодо збільшення валового доходу підприємства в 2021 р., порівняно з 2017 р., на 52,0 %, при цьому повна собівартість реалізованої продукції зросла лише на 10,4 %. Рівень рентабельності зріс з 7,9 % в 2017 р. і досяг свого максимуму в 2021 р. – 32,7 %.

Таблиця 2.8

Динаміка показників ефективності сільськогосподарського виробництва підприємства, 2017-2021 рр.

Показники	Роки					2021 р. до 2017 р., %
	2017	2018	2019	2020	2021	
Вартість валової продукції у постійних цінах 2016 р. – всього, тис. грн	74860,2	95710,3	96651,0	75482,1	124142,9	165,8
у т. ч.: рослинництва	50797,7	74038,0	77896,4	64677,0	113934,6	224,3
тваринництва	24062,5	21672,3	18754,6	10805,1	10208,4	42,4
Вартість валової продукції у діючих цінах – всього, тис. грн	88345,3	96986,3	101837,0	106542,8	206991,4	234,3
у т. ч.: рослинництва	54163,9	65601,5	74245,4	88367,8	188251,2	347,6
тваринництва	34181,3	31384,8	27591,6	18175,0	18740,1	54,8
Повна собівартість реалізованої продукції – всього, тис. грн	69301,5	82737,1	97874,6	81218,3	76516,2	110,4
у т. ч.: рослинництва	31925,9	49465,8	59554,1	58182,8	56349,3	176,5
тваринництва	36319,3	33271,3	38320,5	23035,5	20166,9	55,5
Валовий дохід – всього, тис. грн	74799,0	88742,0	90535,0	100088,9	113727,9	152,0
у т. ч.: рослинництва	42481,0	57745,0	64061,0	81501,8	95429,8	224,6
тваринництва	31928,5	30547,0	26474,0	18587,1	18298,1	57,3
Прибуток (збиток) – всього, тис. грн	5497,5	6004,9	-7339,6	18870,6	37211,7	676,9
у т. ч.: рослинництва	10555,1	8279,2	4506,9	23319,0	39080,5	370,3
тваринництва	-4390,8	-2724,3	-11846,5	-4448,4	-1868,8	42,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	7,9	7,3	-7,5	23,2	32,7	x
у т. ч.: рослинництва	33,1	16,7	7,6	40,1	41,0	x
тваринництва	-12,1	-8,2	-30,9	-19,3	-10,2	x

Отже, проведений аналіз свідчить про ефективну господарську діяльність аналізованого підприємства та його прибутковість. В той же час ефективне використання маркетингового потенціалу підприємства дасть можливість підвищити ефективність збутової діяльності підприємства.

2.2. Оцінка економічної ефективності виробництва продукції у підприємстві

Проблема ефективності завжди була у центрі уваги економіки. У сучасних умовах лише ефективне виробництво може бути запорукою подальшого розвитку підприємства. Ця теза застосовується до всіх галузей та підприємств. Але необхідно пам'ятати ті особливості, які впливають формування відповідного рівня ефективності у кожному їх. Зокрема це стосується рослинництва. Слід наголосити, що на сьогоднішній день не існує єдиного критерію оцінки рівня ефективності сільськогосподарських підприємств.

Ефективність виробництва у сільськогосподарських підприємствах - одна з основних складових ефективності аграрного сектора, яка визначається ступенем досягнення цілей, що перед ним ставить суспільство. Кінцеві цілі розвитку сільськогосподарських підприємств носять соціальний характер, та їх досягнення неможливе без реалізації економічних пріоритетів і технологічних передумов.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається різних рівнях. Зокрема, вони виділяють економічну ефективність виробництва окремих галузей сільського господарства, виробництва у сільськогосподарських підприємствах різних форм власності, їх об'єднань та внутрішньогосподарських одиниць, виробництво окремих культур, продукції, послуг, впровадження інноваційних технологій.

На початку аналізу ефективності виробництва сільськогосподарської

продукції розглянемо динаміку обсягів виробництва продукції підприємства в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції
підприємства, 2017-2021 рр., ц**

Назва продукції	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	10986	16006	446	20318	29919	272,3
Гречка	1700	2000	-	103	-	-
Кукурудза на зерно	32964	87905	1276	80919	93044	282,3
Ячмінь	25552	16839	295	13954	8058	31,5
Соняшник	23652,5	27801	978	30087	32522	137,5
Соя	4309	7980	251	4522	8586	199,3
М'ясо великої рогатої худоби	1452	1850	703	450	367	25,3
М'ясо свиней	834	560	440	866	1181	141,6
М'ясо птиці	160	98	-	-	-	-
Молоко	40823	35842	27448	17638	14981	36,7
Яйця курячі (тис. шт.)	500	197	-	-	-	-

Аналіз даних таблиці 2.9 свідчить, що досліджуване підприємство виробляє значні обсяги продукції як рослинництва, так і тваринництва. Зокрема, у 2021 р. порівняно з 2017 р., виробництво кукурудзи на зерно збільшилося на 182,3 %, пшениці – на 172,3 %, сої – на 99,3 %, м'яса свиней – на 41,6 %, соняшник – на 37,5 %. В той же час спостерігаємо зменшення обсягів виробництва молока – на 63,3 %, ячменю – на 68,5 %, молока – на 63,3 % та м'яса великої рогатої худоби – на 74,7 %.

Процес виробництва завершується доведенням продукції до споживача. Реалізація продукції є кінцевою стадією кругообігу коштів підприємства, що є досить важливим показником. Для сільськогосподарських виробників обсяги реалізації продукції свідчать, що вона за споживчими властивостями, якістю та асортиментом повністю відповідає потребам споживачів.

Обсяги реалізації продукції це один з найважливіших показників, за допомогою якого здійснюється централізоване управління підприємством та його господарською діяльністю в цілому. Отже, проаналізуємо обсяги реалізації продукції досліджуваного підприємства у вартісному вираженні

(табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Динаміка товарної продукції підприємства, 2017-2021 рр., тис. грн

Назва продукції	Роки					2021 р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	1602,0	3789,0	7943,0	8305,3	12808,7	799,5
Гречка	2218,5	2610,0	-	-	-	-
Кукурудза на зерно	8923,0	22560,0	31277,0	38006,7	30178,1	338,2
Ячмінь	4229,0	2056,0	2213,0	2680,2	5775,1	136,6
Соняшник	23397,0	19560,0	19629,0	28979,5	37285,8	159,4
Соя	-	5896,0	2966,0	2350,2	3277,7	-
М'ясо великої рогатої худоби	2750,0	4550,0	7928,0	2184,5	2079,0	75,6
М'ясо свиней	1749,0	1802,0	1050,0	2554,1	3622,7	207,1
М'ясо птиці	355,0	240,0	-	-	-	-
Молоко	25761,0	22985,0	17496,0	13848,5	12596,4	48,9

Аналізуючи дані таблиці 2.10, відмітимо, про позитивну тенденцію щодо збільшення товарної продукції в 2021 р., порівняно з 2017 р. Зокрема, найбільше зросла динаміка товарної продукції пшениці – майже у8 разів, кукурудзи на зерно – на 238,2 %, м'ясо свиней – на 107,1 %, соняшник – на 59,4 % та ячменю – на 36,6 %. В той же час обсяги реалізації молока та м'яса великої рогатої худоби зменшилися на 24,4 % та 51,1 % відповідно.

Важливу роль у виробничо-збутовій діяльності аграрних підприємств виконує собівартість продукції. Собівартість продукції є основним чинником, що впливає на ефективність господарської діяльності. Аналіз собівартості одиниці продукції показав, що даний показник має тенденцію як до збільшення, так і до зменшення. Отже, проаналізуємо динаміку виробничої собівартості сільськогосподарської продукції досліджуваного підприємства в таблиці 2.11.

Дані таблиці 2.11 свідчать про негативну тенденцію щодо збільшення виробничої собівартості сільськогосподарської продукції підприємства в 2021 р., порівняно з 2017 р. Зокрема, собівартість м'яса великої рогатої худоби збільшилася на 89,8 % (2099,3 грн/ц), ячменю – на 68,5 % (179,2 грн/ц), пшениці – на 63,7 % (149,9 грн/ц), молоко – на 44,6 % (288,6 грн/ц),

соняшник – на 3,3 % (18 грн/ц). Собівартість м'яса свиней зменшилася на 23,1 % (1169 грн/ц) та кукурудза на зерно – на 23,8 % (89,7 грн/ц).

Таблиця 2.11

**Динаміка виробничої собівартості сільськогосподарської продукції
підприємства, 2017-2021рр., грн/ц**

Назва продукції	Роки					2021р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	235,4	296,4	347,5	365,6	385,3	163,7
Гречка	934,5	892,5	-	-	-	-
Кукурудза на зерно	376,6	221,6	278,1	306,8	286,9	76,2
Ячмінь	261,5	356,4	357,5	453,0	440,7	168,5
Соняшник	538,6	560,0	627,7	692,9	556,6	103,3
Соя	-	690,3	878,8	1090,0	1044,5	-
М'ясо великої рогатої худоби	2339,0	3528,3	4020,3	6531,2	4438,3	189,8
М'ясо свиней	5068,1	6728,6	13397,7	5684,7	3899,1	76,9
М'ясо птиці	8114,6	9005,2	-	-	-	-
Молоко	648,7	634,4	919,7	765,8	937,3	144,6

На формування витрат суттєво впливає перманентний диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і промислову, диспропорції щодо еквівалентності взаємовідносин підприємств агропромислового комплексу усіх сфер. Як видно, держава не в змозі забезпечити еквівалентність обміну, міжгалузеві пропорції та ціновий паритет. Не зважаючи на деяке щорічне підвищення цін реалізації, доходи сільськогосподарських товаровиробників не завжди покривають їх витрати.

Ціна має значний вплив на конкурентоспроможність продукції, на вибір каналів збуту, розмір прибутку, тощо. Специфіка виробництва сільськогосподарської продукції виявляється в розбіжності робочого періоду і періоду виробництва. Що, в свою чергу, вимагає аналізу цін на сільськогосподарську продукцію у підприємстві (табл. 2.12).

Ціна реалізації як продукції рослинництва, так і продукції тваринництва за 2017-2021 рр. мала динаміку до зростання. За аналізований період спостерігаємо найвищі темпи підвищення ціни реалізації соняшнику на 85,2 %, ячменю – на 63,7 %, пшениці – на 50,1 %, м'яса свиней – на

38,9 %, молока – на 35,0 %, м'яса великої рогатої худоби – на 31,2 %, кукурудзи на зерно – на 20,5 %.

Таблиця 2.12

**Динаміка ціни реалізації продукції підприємства,
2017–2021 рр., грн/ц**

Показник	Роки					2021р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	361,8	304,5	401,7	448,7	543,0	150,1
Гречка	1450,0	1450,0	-	-	-	-
Кукурудза на зерно	340,7	248,7	308,6	478,4	410,6	120,5
Ячмінь	342,3	381,7	358,6	391,1	560,5	163,7
Соняшник	870,6	709,6	669,6	982,9	1612,7	185,2
Соя	-	866,4	670,6	1218,4	1458,0	-
М'ясо великої рогатої худоби	2344,4	2467,5	3014,4	2737,4	3075,4	131,2
М'ясо свиней	2449,6	3282,3	3500,0	3073,5	3401,6	138,9
М'ясо птиці	2465,3	2500,0	-	-	-	-
Молоко	672,0	674,9	678,1	809,7	907,2	135,0

Досить важливим показником, який свідчить про ефективність цінової політики підприємства є показник цінової конкурентоспроможності її продукції. Зокрема, цінова конкурентоспроможність показує здатність підприємства для завоювання конкурентних позицій знижувати ціну, порівняно з ринковою ціною, при цьому не зазнавати збитки (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Динаміка цінової конкурентоспроможності сільськогосподарської
продукції підприємства, 2017-2021 рр., %**

Показник	Роки					2021 р. до 2017 р., (+;-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Зернові та зернобобові	0,7	8,9	10,1	26,2	26,8	+26,1
Пшениця	-15,0	2,7	13,5	18,5	29,0	+44,0
Кукурудза на зерно	-8,7	10,9	9,9	35,9	30,1	+38,8
Ячмінь	-17,6	6,6	0,3	-15,8	21,4	+39,0
Соняшник	43,5	21,1	6,3	29,5	65,5	+22,0
М'ясо великої рогатої худоби	-41,0	-43,0	-33,4	-138,6	-44,3	-3,3
М'ясо свиней	-188,0	-105,0	-282,8	-85,0	-14,6	+173,4
М'ясо птиці	-136,7	-260,2	-	-	-	-
Молоко	-5,5	6,0	-35,6	5,4	-3,3	+2,2

Відповідно до даних таблиці 2.13 спостерігаємо позитивну тенденцію в

2021 р., порівняно з 2017 р., щодо підвищення рівня цінової конкурентоспроможності пшениці – на 44,0 в.п., ячменю – на 39,0 в.п., кукурудзи на зерно – на 38,8 в.п., зернові та зернобобові – на 26,1 в.п., соняшник – на 22,0 в.п. та молока – на 2,2 в.п. В цілому, варто відмітити, що сільськогосподарська продукція досліджуваного підприємства має низький рівень цінової конкурентоспроможності, що свідчить про нездатність підприємства для завоювання конкурентних позицій на ринку знижувати ціну реалізації продукції.

Прибуток характеризує кінцеві економічні показники не тільки в сфері виробництва сільськогосподарської продукції, але й у сфері обігу, реалізації. Він є фокусом, у якому знаходять висвітлення усі доданки, що складають ефективність виробництва. Отже, для оцінки ефективності виробництва сільськогосподарських культур проаналізуємо динаміку прибутку на 1 ц продукції у досліджуваному підприємстві (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Динаміка прибутку (збитку) на 1 ц виробництва продукції підприємства, 2017–2021 рр., грн/ц

Показник	Роки					2021р. у % до 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	126,4	8,1	54,2	83,1	157,7	124,8
Гречка	515,5	557,5	-	-	-	-
Кукурудза на зерно	-35,9	27,1	30,5	171,6	123,7	344,6
Ячмінь	80,8	25,3	1,1	-61,9	119,8	148,3
Соняшник	332	149,6	41,9	290	1056,1	318,1
Соя	-	176,1	-208,2	128,4	413,5	-
М'ясо великої рогатої худоби	5,4	-1060,8	-1005,9	-3793,8	-1362,9	в 252 р.
М'ясо свиней	-2618,5	-3446,3	-9897,7	-2611,2	-497,5	19,0
М'ясо птиці	-5649,3	-6505,2	-	-	-	-
Молоко	23,3	40,5	-241,6	43,9	-30,1	-129,2

Відповідно до показників таблиці 2.14, розмір прибутку від реалізації продукції в розрахунку на 1 ц виготовленої продукції за 2017-2021 рр. зростав. При цьому, найбільший прибуток в розрахунку на 1 ц продукції в 2021 р. отримано від виробництва й реалізації соняшнику – 1056,1 грн/ц, сої

– 413,5 грн/ц, пшениці – 157,7 грн/ц, кукурудзи на зерно – 123,7 грн/ц, ячменю – 119,8 грн/ц. Виробництво продукції тваринництва, зокрема вирощування великої рогатої худоби, свиней на м'ясо, виробництво молока було збитковим, що свідчить про необхідність впровадження комплексу заходів щодо зменшення витрат на виробництво одиниці продукції.

Досягнуті рівні ефективності виробництва, ціни та собівартість визначають ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств, яку оцінено показниками рентабельності їх господарської діяльності, а також рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції. Встановлено, що негативна динаміка характерна для ефективності вирощування пшениці, соняшнику, ячменю (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Динаміка рівня рентабельності (збитковості) виробництва продукції підприємства, 2017–2021 рр., %

Показник	Роки					2021р. до 2017 р. (+;-)
	2017	2018	2019	2020	2021	
Пшениця	53,7	2,7	15,6	22,7	40,9	-12,8
Гречка	55,2	62,5	-	-	-	-
Кукурудза на зерно	-9,5	12,2	11,0	55,9	43,1	52,6
Ячмінь	30,9	7,1	0,3	-13,7	27,2	-3,7
Соняшник	61,6	26,7	6,7	41,9	189,7	128,1
Соя	-	25,5	-23,7	11,8	39,6	-
М'ясо великої рогатої худоби	0,2	-30,1	-25,0	-58,1	-30,7	-30,9
М'ясо свиней	-51,7	-51,2	-73,9	-45,9	-12,8	38,9
М'ясо птиці	-69,6	-72,2	-	-	-	-
Молоко	3,6	6,4	-26,3	5,7	-3,2	-6,8

Оскільки рівень рентабельності це один з найважливіших показників який свідчить про рівень ефективності виробництва продукції можемо стверджувати, що в 2021 р. найбільш рентабельним для підприємства було вирощування соняшнику – 189,7 %, кукурудзи на зерно – 43,1 %, пшениця – 40,9 %, соя – 39,6 % та ячмінь – 27,2 %. Варто відмітити, про підвищення в 2021 р., порівняно з 2017 р., рівня рентабельності соняшнику на 128,1 в.п. та кукурудзи на зерно – на 52,6 в.п. Збитковим для підприємства було

виробництво продукції тваринництва.

Висновки до розділу 2

1. Досліджуване підприємство достатньо забезпечене земельними, трудовими та фінансовими ресурсами. Підприємство спеціалізується на виробництві молока, соняшнику та кукурудзи на зерно, що є характерним для сільськогосподарських підприємств Полтавського району. Проведений аналіз оцінки економічної ефективності господарської діяльності підприємства з 2017-2021 рр. свідчить про позитивні зміни. Зокрема, підвищення вартості валової продукції у постійних цінах в 2021 р. на 65,8 %, валової продукції у діючих цінах – на 134,3 %, валового доходу – на 52,0 %, прибутку – на 576,9 %, при цьому рівень рентабельності збільшився з 7,9 % до 32,7 %.

2. З 2017 р. по 2021 р. прибуток підприємства за видами продукції зростав. Зокрема, виробництво продукції рослинництва було прибутковим, найбільш рентабельним – вирощування соняшнику, кукурудзи на зерно та пшениці. Збитковим для підприємства було виробництво продукції тваринництва.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ У ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Напрями підвищення економічної ефективності виробництва продукції підприємства

Ефективне стратегічне планування маркетингу в аграрних підприємствах може бути досягнуто лише за умови участі висококваліфікованих менеджерів у розробці виробничої та маркетингової стратегії, а також практиків і теоретиків у розробці концепцій розвитку, інструментів маркетингу та маркетингових засобів. Комплексні стратегії враховують сучасний стан економіки України, специфіку функціонування аграрного сектору економіки та чинники впливу на внутрішнє та зовнішнє середовище. Керівництво та власники бізнесу, зіткнувшись із зростаючою конкуренцією в галузі, незабаром звернуться до принципів стратегічного маркетингового планування, оскільки без їх застосування неможливо вижити в динамічному ринковому середовищі.

Проведемо комплексний аналіз стану підприємства, у відповідності до процесу формування конкурентної стратегії та визначимо найбільш привабливий варіант сценарію розвитку підприємства. Задля цього проведемо SWOT та SPACE аналізи.

SWOT-аналіз – це набір інструментів стратегічного планування, який передбачає виявлення факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища. Факторами внутрішнього середовища об'єкта аналізу (чинниками, на які об'єкт впливає) є сильні та слабкі сторони, а факторами зовнішнього середовища (на які об'єкт не впливає) є можливості та загрози. Результати SWOT-аналізу наведені в таблиці 3.1.

На основі отриманих результатів SWOT-аналізу, для перетворення слабких сторін у можливості доречно: провести географічне розширення

ринків збуту; запровадити програми міжнародного партнерства; створити виробництво нових товарів у сумісних сферах діяльності.

Таблиця 3.1

SWOT-аналіз досліджуваного підприємства

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
– висока якість продукції підприємства – широкий асортимент продукції; – використання якісного посівного матеріалу; – використання Internet та GPS технологій; – висококваліфіковані працівники; – позитивна репутація підприємства;	– обмежені інвестиційні ресурси; – не диверсифікований ринок збуту; – відсутні програми міжнародного партнерства; – слабка диференціація продукції;
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
– державні програми підтримки та розвитку агропромислових підприємств; – створення нової продукції; – надання послуг спеціалізованої лабораторії; – реклама на власному транспорті та в мережі Internet; – нарощування обсягів виробництва продукції.	– воєнні дії в Україні; – відтік висококваліфікованих кадрів; – інфляція; – вагоме зростання витрат в галузі; – вихід на ринок іноземних компаній; – кліматичні умови;

Таким чином, підприємство за умови використання сприятливих можливостей та проведенні роботи в полі «слабких сторін», може значно покращити свою конкурентну позицію.

SPACE-аналіз за рахунок визначення положення підприємства, дозволяє сформулювати умови його функціонування за чотирма напрямками: фінансове становище, привабливість галузі, конкурентоспроможність підприємства, стабільність середовища. Системи критеріїв, за визначеними групами показників, сформовані у відповідності до особливостей галузі та діяльності підприємства, з урахуванням сучасних наукових досліджень.

Показники фінансового потенціалу та рівня конкурентоспроможності підприємства визначені на основі фінансових та аналітичних звітів діяльності фахівцями підприємства. Сформована анкета, за допомогою якої проводилося опитування, містила 4 блоки з 8 показників, експертам було запропоновано надати оцінку кожному критерію від 1 до 5, де 5 – високий показник, наближений до бажаного стану. На основі отриманих результатів

анкетування, сформовано середні значення за кожною з груп показників (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Результати зважених оцінок критеріїв SPACE-аналізу
підприємства**

№	Критерій		Оцінка	Значущість	Загальна оцінка
Фінансовий потенціал підприємства					
1	X ₁	Рентабельність власного капіталу	4	0,200	0,71
2	X ₂	Ліквідність	4	0,150	0,58
3	X ₃	Потік грошових коштів	3	0,075	0,25
4	X ₄	Необхідний / наявний капітал	3	0,125	0,34
5	X ₅	Прибуток підприємства	4	0,275	0,97
6	X ₆	Оборотність оборотних активів	4	0,050	0,22
7	X ₇	Фондовіддача	4	0,100	0,39
8	X ₈	Коефіцієнт оновлення основних засобів	3	0,025	0,09
Загальна оцінка критерію					3,54
Конкурентоспроможність підприємства					
1	X ₉	Ринкова частка	4	0,275	1,05
2	X ₁₀	Якість продукції	5	0,200	0,93
3	X ₁₁	Стадія життєвого циклу продукції	3	0,050	0,16
4	X ₁₂	Прихильність покупців	4	0,075	0,32
5	X ₁₃	Рентабельність продажів	4	0,125	0,46
6	X ₁₄	Здатність до інтеграції	4	0,025	0,11
7	X ₁₅	Цінова політика	4	0,150	0,63
8	X ₁₆	Продуктивність	4	0,100	0,37
Загальна оцінка критерію					4,03
Привабливість галузі					
1	X ₁₇	Стадія життєвого циклу галузі	4	0,075	0,32
2	X ₁₈	Доступність до ресурсів	4	0,100	0,44
3	X ₁₉	Ефективність використання ресурсів	4	0,025	0,11
4	X ₂₀	Перспективи зростання виробництва в галузі	5	0,200	0,95
5	X ₂₁	Бар'єри входження на ринок	3	0,125	0,43
6	X ₂₂	Державна підтримка галузі	3	0,150	0,52
7	X ₂₃	Технологічність галузі	4	0,050	0,21
8	X ₂₄	Потенціал прибутку	5	0,275	1,25
Загальна оцінка критерію					4,22
Стабільність середовища					
1	X ₂₅	Стабільність політичного середовища	3	0,125	0,43
2	X ₂₆	Стабільність попиту	5	0,275	1,30
3	X ₂₇	Маркетингові та рекламні можливості	5	0,075	0,34
4	X ₂₈	Рівень інноваційної діяльності	4	0,025	0,11
5	X ₂₉	Доступність інвестицій	4	0,150	0,65
6	X ₃₀	Вплив науково-технічного процесу на розвиток галузі	4	0,050	0,22
7	X ₃₁	Розвиток інфраструктури	5	0,100	0,47
8	X ₃₂	Стабільність законодавчої бази	3	0,200	0,69
Загальна оцінка критерію					4,22

На основі отриманих оцінок за ключовими критеріями визначаємо вектор розвитку підприємства в системі координат SPACE. Початок вектора знаходиться в точці початку координат, а кінець в точці А з координатами:

$$X=4,22-4,03=0,19; \quad (3.1)$$

$$Y=3,54-4,22=-0,68. \quad (3.2)$$

Опрацьовані результати проведення SPACE-аналізу для підприємства відображено на рисунку 3.1.

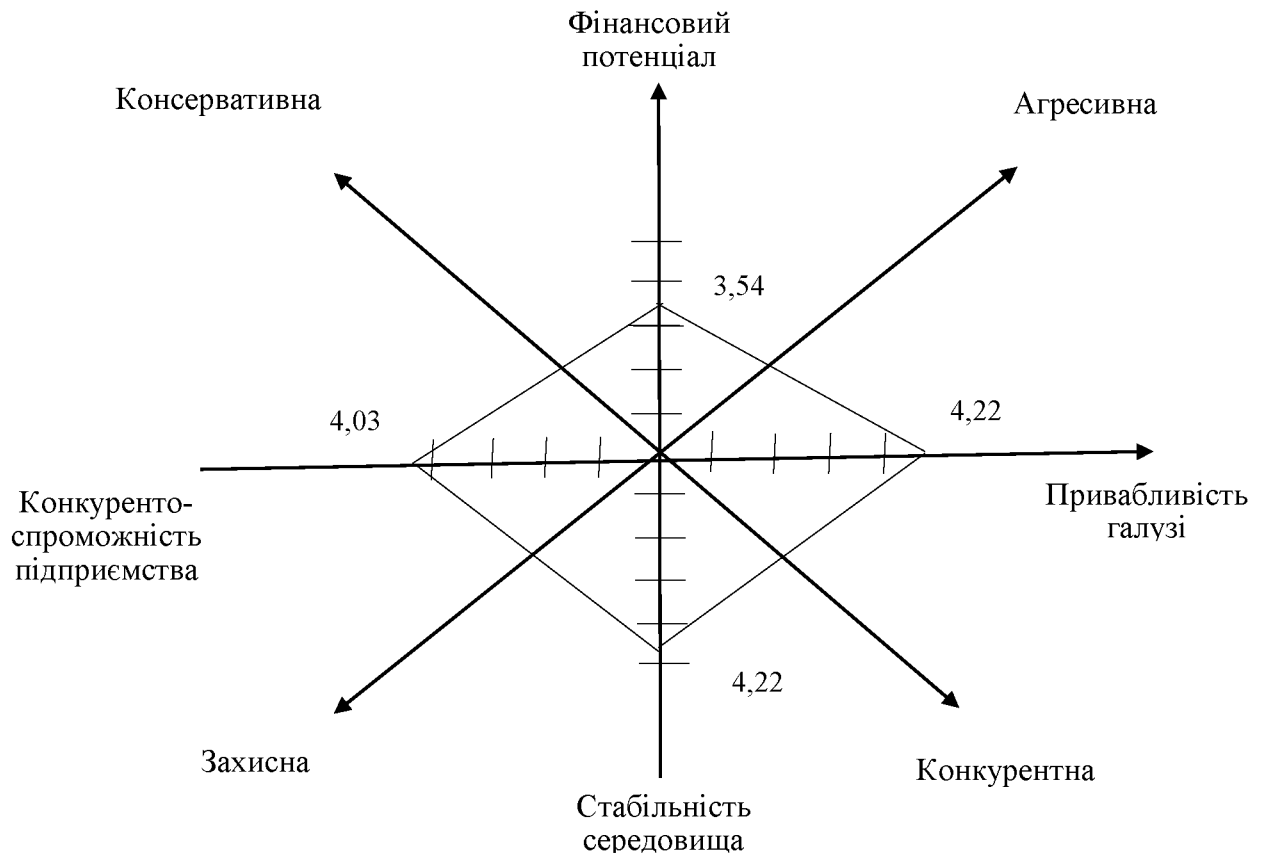

Рис. 3.1. Матриця стратегічного положення та оцінка дій підприємства

Грунтуючись на отриманому стратегічному положенні підприємства, маємо конкурентний напрям розвитку, що характеризується привабливістю галузі та стабільністю середовища. Критичними факторами виступають фінансовий потенціал та конкурентні переваги підприємства. Підприємству необхідно протистояти натиску загроз щодо втрати фінансування, основними напрямками для розвитку є пошук фінансових ресурсів та підвищення рівня

конкурентоспроможності.

Основними критеріями вибору напрямів реалізації є вид сільськогосподарської продукції, розмір партії, тип ринку, а також обсяги доступних фінансових ресурсів. Для збуту продукції за цінами максимально наближеними до споживчих необхідні великі партії однорідної продукції. Крім того, чим більшою є додана вартість продукції, тим вища її ціна. Додану вартість можна збільшити за рахунок доробки, зберігання, транспортування, переробки сільськогосподарської продукції, а також завдяки скороченню ланцюга поставок. Вибір шляхів нарощення доданої вартості продукції сільськогосподарських підприємств залежить, передусім, від обсягів її виробництва. Отже, резерви збільшення доданої вартості продукції для підприємства наведено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

**Резерви збільшення доданої вартості сільськогосподарської
продукції підприємства, 2023 р.**

Вид продукції	Резерви
Зернові та зернобобові, соняшник	Сушіння, очищення, зберігання, транспортування (мініелеватори, зерносховища горизонтального типу, мішки-рукава тощо), виробництво круп, макаронних виробів під власною торговою маркою, сертифікація
Молоко	Охолодження, зберігання, переробка під спільною торговою маркою; пакування, реалізація, транспортування на засадах кооперації
ВРХ, свині, продукти м'ясо-переробки	Забій, охолодження і зберігання м'яса, міні ковбасні цехи, реалізація, транспортування на кооперативній основі

Окрім того, потрібно враховувати час реалізації сільськогосподарської продукції. Обираючи політику розподілу, особливу увагу слід звертати на варіацію цін на сільськогосподарську продукцію протягом року. Продаж сільськогосподарської продукції зі значними коливаннями цін у віддалений від урожаю період дозволяє збільшити ціну майже вдвічі. У такому випадку самостійне зберігання сільськогосподарської продукції або кооперативне зберігання (особливо фруктів та овочів, круп, картоплі) є економічно виправданим.

Наступним важливим чинником формування ціни є вибір каналів реалізації, серед яких слід віддавати перевагу прямим каналам продажу або дворівневому ланцюгу поставок. Малий та середній бізнес повинен продавати продукцію безпосередньо переробним підприємствам, а кінцевим споживачам на роздрібних продуктових ринках та через Інтернет. Слід зазначити, що вигідну ціну від переробних підприємств можна отримати лише при великих партіях однорідної продукції, яку невеликі сільськогосподарські виробники можуть формувати тільки на базі сільськогосподарських кооперативів.

Одним з найбільш перспективних каналів непрямого продажу є продаж товарів в роздрібній торгівлі. Потреби мереж гіпер- та супермаркетів включають сортування та бажано упаковку продуктів, регулярні поставки протягом року та порівняно широкий асортимент продукції. Малий бізнес може створити ці умови, співпрацюючи з іншими сільськогосподарськими виробниками. Обслуговуюча кооперація є привабливою для середніх та великих компаній.

Загальні рекомендації щодо вибору каналів збуту залежно від виду продукції для підприємства наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Рекомендовані канали реалізації сільськогосподарської продукції підприємства

Вид продукції	Канали реалізації
Зернові, зернобобові	Переробним підприємствам (на внутрішньому та зовнішніх ринках), держзакупівлі.
Молоко, м'ясо	Ресторанам, готелям, кафе (м'ясо), переробним підприємствам на кооперативних засадах; на оптових ринках; через оптові бази, власні ларьки, палатки, торгові точки, створені на засадах кооперації.
Продукція переробки	Невеликим магазинам в інших регіонах через дистриб'юторів; на роздрібних ринках через власні ларьки, палатки, торгові точки, створені на засадах кооперації; через власні сайти, контент-маркетинг.

Для підприємства результативним є використання можливостей мережі Internet, зокрема прийоми контент-маркетингу, які включають використання

соціальних медіа, підготовку та публікацію статей на власних сайтах, ведення блогів, особисті зустрічі, організовані через он-лайн спілкування тощо. У такий спосіб відбувається наближення товаровиробника до споживача та створюється можливість без зайвих грошових витрат дізнатися про запити покупців і прорекламувати свій продукт. Особливо актуальний такий підхід для малих підприємств, які позиціонують свою продукцію як екологічно чисту, безпечну і корисну.

Значний вплив на підвищення обсягів виробництва продукції має сортооновлення посівного матеріалу. Оскільки досліджуване підприємство значну частину посівної площі відводить під вирощування сої, вважаємо за доцільне, зосередити свою увагу на даній культурі.

Соя є рентабельною та вигідною в економічному відношенні культурою. Виробництво сої має суттєвий вплив на ефективність функціонування усієї галузі рослинництва. Рентабельність виробництва сої підприємства зростає лише за рахунок ціни, а знижувати собівартість за умови підвищення цін на матеріальні ресурси, мінеральні добрива та засоби захисту від хвороб і шкідників є малоймовірним.

Тому впровадження нових сортів з високим адаптивним потенціалом має стати для господарства першочерговим завданням. За результатами дослідження, вплив гібридів на врожайність становить 35%, що ще раз свідчить про доцільність сортооновлення. Перспективними до використання є сорт сої Галлек та Аріса, які здатні забезпечити високий рівень урожайності, поєднують у собі скоростиглість, посухостійкість, стійкість до вилягання, осипання та хвороб. В сукупності це має забезпечити високий рівень ефективності виробництва сої.

Отже, порівняємо економічну ефективність від впровадження запропонованих сортів сої у порівнянні з сортом Медея який на даний момент використовує підприємство (табл. 3.5).

Виходячи з даних відображених в таблиці 3.5 з'ясовуємо, що найбільш ефективним є сорт сої Аріса, адже урожайність даної культури зросте

порівняно з сортом, який зараз використовується підприємством на 35,1 %. Підвищення урожайності забезпечить зниження собівартості зерна на 2,9 % та збільшить прибуток з 413,5 грн/ц до 443,5 грн/ц. В той же час рівень рентабельності продукції зросте з 39,6 % до 43,7 %.

Таблиця 3.5

Економічна ефективність впровадження сортів сої в підприємстві

Показники	Сорти			Галлек в % до Медеї	Аріса в % до Медеї
	Медея (використовує підприємство)	Галлек (новий сорт)	Аріса (новий сорт)		
Урожайність, ц/га	22,2	28	30	126,1	135,1
Виробничі витрати грн/га	23188	28700	30435	123,8	131,3
Собівартість 1 ц, грн	1044,5	1025,0	1014,5	98,1	97,1
Ціна реалізації 1 ц, грн	1458	1458	1458	100	100
Одержано прибутку, грн: на 1 ц	413,5	433,5	443,5	104,7	107,3
на 1 га	9179,7	12124	13305	132,1	144,9
Рівень рентабельності (збитковості), %	39,6	42,2	43,7	x	x

Отже, основними напрямками підвищення ефективності діяльності підприємства є формування доданої вартості, оптимізація збутової діяльності підприємства, сортооновлення посівного матеріалу.

3.2. Впровадження інноваційних технологій виробництва продукції підприємства

Застосування штучного інтелекту в сільському господарстві відкриває великі можливості для підприємств. Штучний інтелект призводить до підвищення виробничих показників, зниження витрат, підвищення

ефективності процесів прийняття управлінських рішень, оптимізації бізнес-процесів та скорочення рутинних операцій, що виконуються сільськогосподарськими підприємствами.

Ринок сільськогосподарських роботів за прогнозами зросте з 7,4 млрд доларів США у 2021 році до 20,6 млрд доларів до 2025 року згідно з новим звітом MarketsandMarkets. Аналітики вважають, що в прогнозованому періоді (2022-2025 pp.) ринок буде розвиватися з середньорічним темпом зростання (CAGR) 22,8%. Попит на агроботів зросте через зниження доступності кваліфікованих сільськогосподарських працівників. До кінця 2025 року найбільша частка ринку агроботів буде сконцентрована в Північній та Південній Америці. Число фермерів, які обирають автоматизацію сільськогосподарської діяльності, постійно зростає на тлі посилення нестачі робочої сили.

Роботизовані збиральні машини для збирання яблук, полуниці, винограду та інших культур проходять випробування у Флориді та Каліфорнії. Багато великих фермерських компаній в даний час є стратегічними інвесторами для роботизованих стартап-компаній. Зростання населення в таких країнах, як Китай, Індія, Індонезія, Японія, Філіппіни та В'єтнам, а також підвищення попиту на більш високоврожайні проєкти є основними факторами, що сприяють розвитку сільськогосподарського сектора в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Вищезгадані країни вкладають значні кошти в агротехнічне управління. Так, в Індії в 2020 р. було укладено найбільшу кількість угод зі злиття та поглинання на цьому ринку, якщо не брати до розгляду США. Обсяг таких угод досяг \$249 млн, збільшившись на 87% порівняно з 2019 р.

За оцінками аналітичної організації Future Market, очікується, що до 2026 р. ринок розумного сільського господарства зможе досягти \$40 млрд. Середньорічний темп зростання з урахуванням складного відсотка (CAGR) найближчими роками становитиме 11,2 %.

За словами аналітиків Future Market Insights, перехід до розумного

сільського господарства відбувається повільно, але впевнено. Більшість ринку (близько 53%) розташована в Північній Америці, що багато в чому пов'язано з високою зацікавленістю розумними інноваціями з боку фермерів США. Інтелектуальні технології найбільш активно впроваджуються у дрібномасштабне польове господарство, тваринництво та рибний промисел. Найбільший прогрес у поширенні розумних сільськогосподарських рішень спостерігається у сфері вирощування зерна.

Згідно з новим звітом Tractica, глобальні постачання сільськогосподарських роботів зростуть з 60 000 одиниць у 2018 році до понад 727 000 до 2025 року (рис. 3.2).

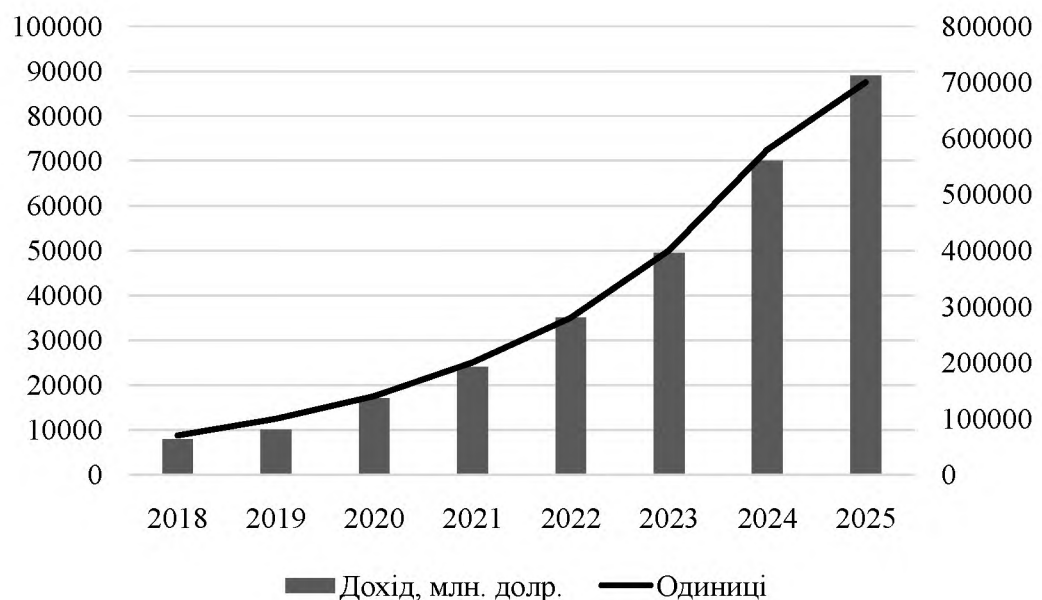

Рис. 3.2 Виручка та відвантаження сільськогосподарських роботів. Світові ринки: 2018-2025 рр.

На Північну Америку припадає найбільша частка ринку сільськогосподарських роботів у 2021 році. Зростання нестачі робочої сили та високі витрати на неї в регіоні призвели до впровадження роботів та автоматизації для підвищення продуктивності та підтримання стандартів якості. Північна Америка, США, Канада та Мексика затвердили керівні принципи, встановлені відповідною авіаційною владою для використання

дронів у комерційних цілях, наприклад, у сільському господарстві. США також приділяє велику увагу роботам для збирання врожаю фруктів та овочів і, як очікується, стане однією з перших країн, які впровадили такі роботи. Північна Америка також є лідером на ринку тракторів з автоматичним керуванням, що робить його прибутковим ринком для автоматичних тракторів.

У перспективі можна виділити три основні напрямки використання роботизованих технологій та штучного інтелекту у сільському господарстві:

- 1) система моніторингу параметрів аграрного сектора;
- 2) система штучного інтелекту з передачі, зберігання та аналізу даних;
- 3) роботизовані системи з реалізації управлінських рішень.

Фермерам, агрономам, консультантам необхідно своєчасно моніторити стан полів і процесів, що відбуваються на них, для якісної обробки отриманих даних, на основі яких вони повинні приймати подальші рішення за методами, що найбільш підходять для догляду за сільськогосподарськими угіддями.

Сьогодні більшість цих сільськогосподарських процесів виконується вручну. Застосування інтелектуальних роботизованих технологій може полегшити виконання найскладніших і рутинних завдань, у тому числі зі збирання, збереження та обробки великих обсягів даних на цифрових платформах, запропонувати оптимальні дії і навіть ініціювати ці дії у поєднанні з роботизованими технологіями.

Все це призведе до розробки інтелектуальних роботизованих технологій та аналітичних систем, які при завантаженні даних про конкретне поле (координати, площа, тип культур, минула врожайність) зможуть надати точні рекомендації та послідовність дій з урахуванням аналізу багатьох історичних та поточних факторів як на даній ділянці, так і у зовнішньому оточенні, комбінуючи дані з датчиків, дронів, супутника, інших зовнішніх додатків. Інтелектуальні роботизовані технології допоможуть визначити найкращий час для посадки насіння, добрива, зволоження або збору врожаю,

прорахувати час навантаження та доставки вантажу до покупця; стежитимуть за температурою в зоні зберігання та транспортування, щоб уникнути псування та доставити свіжу продукцію; прогнозувати врожай і дохід та давати поради щодо покращення обробки рослин у порівнянні з минулими показниками.

На рисунку 3.2 наведено схему використання інтелектуальних роботизованих технологій у циклі управління сільськогосподарськими процесами.

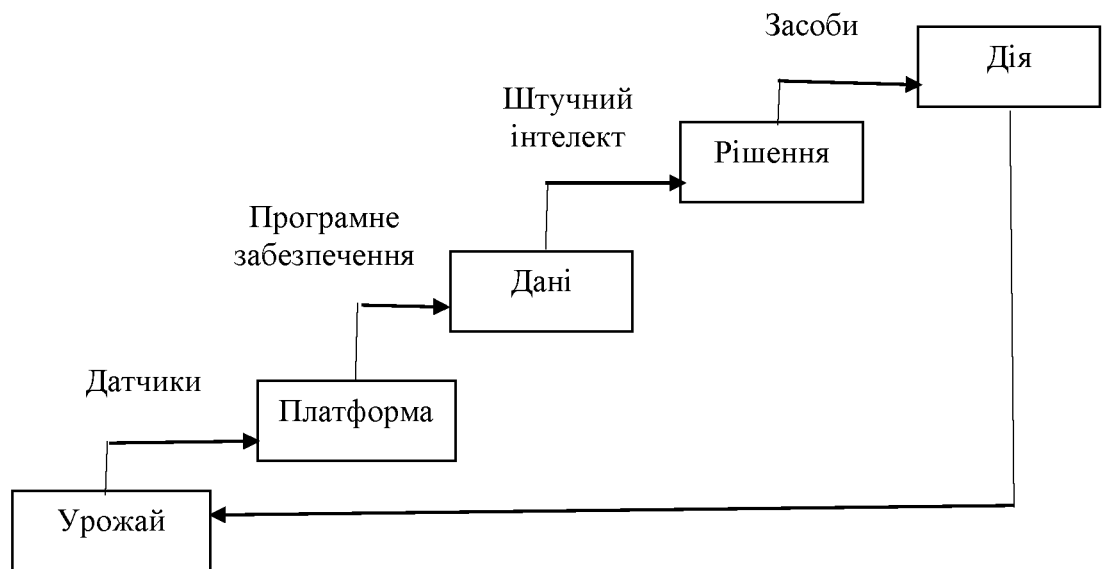

Рис. 3.2. Штучний інтелект в процесі управління інформацією в сільському господарстві

Ефект використання робототехніки в сільському господарстві – це результат застосування роботизованих інтелектуальних технологій при виробництві сільськогосподарської продукції, що виражається у прирості виробництва продукції, підвищенні її якості, зниженні потреби у трудових ресурсах, зменшенні шкідливого впливу на навколишнє середовище в порівнянні з традиційною технологією виробництва тощо. При цьому ефективність використання робототехніки у сільському господарстві можна визначити як співвідношення отриманих від використання ефектів та витрат на впровадження, що включають придбання, монтаж, обслуговування

робототехніки та її модернізацію.

Вважаємо за доцільне запропонувати закупівлю робота для досліджуваного підприємства. Розрахуємо термін окупності робота «AVO - WEEDING ROBOT» Швейцарської компанії ecoRobotix та ефективність використання для підприємства (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Розрахунок терміну окупності і прибутку від впровадження робота
«AVO - WEEDING ROBOT»**

Показник	Значення
Вартість робота, тис. грн	400
Річні економія заробітної плати, тис. грн	264
Річні експлуатаційні витрати, тис. грн	90
Термін окупності, років	2,3
Річна норма амортизації, %	20
Прибуток від експлуатації, тис. грн	139,2

AVO виконує автономні прополювання на різних полях і просапних культурах. Використовуючи передові технології за допомогою машинного навчання, робот виявляє з великою точністю і вибірково обприскує бур'яни великими дозами гербіциду, що знижує його застосування на 90 %.

Ціна робота складає 400 тис. грн. Він повністю замінює послуги «Агроконсалтингу», зокрема заробітна плата агронома з досвідом від 22 тис. грн на місяць, вартість послуги з обприскування та очищення сільськогосподарських земель – близько 2500грн/га (в середньому на рік потрібно обробляти поля 5 разів). Економія фонду заробітної плати відбувається за рахунок скорочення витрат на оплату послуг агронома та робітника з обприскування поля.

За проведеними розрахунками термін окупності робота складає 2,3 роки, а прибуток від експлуатації становить 139,2 тис. грн. За результатами досліджень було виявлено основні переваги використання аналізованого робота: економія гербіцидів; підвищення урожайності (при цьому на рослинах не залишається гербіцидів); зниження екологічного навантаження; немає витрат палива, оскільки робот повністю живиться від сонячної енергії

та акумуляторних батарей; зберігає органічне життя ґрунту при обмеженому його ущільненні.

Відмінними рисами даного робототехнічного комплексу є:

- продуктивність у 3–5 разів вища, ніж за традиційного механізованого способу збирання врожаю;
- скорочення витрат за рахунок збирання врожаю без участі людини;
- збереження плодів за рахунок застосування інтелектуальної роботизованої технології;
- збереження ґрунтового шару та посадок за рахунок застосування одновісної транспортної платформи на широкопрофільних котках.
- здатність роботів працювати цілодобово за будь-якої погоди.

Можна сміливо говорити про те, що сільське господарство є перспективною галуззю для автоматизації та роботизації. Нові цифрові інтелектуальні технології витіснятимуть низькокваліфіковану ручну працю. Експертами прогнозується, що в найближчому майбутньому впровадження нових високоінтенсивних технологій дозволить збільшити продуктивність рослинництва та тваринництва у 2,53 рази та скоротити трудові витрати у 1,5–2 рази.

Досить важливим для підприємства є впровадження у виробництво різноманітних інновацій, що дасть можливість підвищити ефективність виробничої діяльності.

В таблиці 3.7 наведена порівняльна характеристика використання вітчизняного добрива – аміачної селітри та інноваційних рішень – 5 інноваційних новинок 2022 р. Специфіка порівняння в тому, що спершу розраховувався економічний ефект від використання аміачної селітри, а вже потім і кожного з 5 новинок. Рівень цін реалізації залишився незмінним в усіх випадках, окрім застосування TerrasanaClassic. Рівень рентабельності виробництва при застосуванні аміачної селітри складає 86 %.

Неозброєним оком можна побачити, що ціна добрива ElixirZorka є найдорожчою з-поміж усіх пропозицій (1410 грн/ц), що майже вдвічі вища за

селітру, так само, як і вміст азоту – 43%. Норма внесення у мікрогранульованого добрива, в свою чергу, менша на 35 кг. Але його використання дає змогу збільшити урожайність на 12,5 ц/га, валовий прибуток на 335,61 тис. грн та рівень рентабельності виробництва на 20,4в.п., через що він становить 106,4 %.

Таблиця 3.7

**Порівняльна характеристика використання аміачної селітри
та 5 інноваційних новинок 2022 року**

Показники	аміачна селітра	ElixirZorka NP 20:20 + 14%S	Рідке азотне добриво КАС-32	Азотно-сірчане добриво Салетросан-30 N (S) 30-(17.5)	Азотофосфат NP 33:3	Terrasanclassic
Посівна площа, га	100	100	100	100	100	100
Урожайність, ц/га	83,4	95,9	85,1	91,7	94,2	79,2
Валовий збір, ц	8340	9590	8510	9170	9420	7920
Внесення азотних добрив, кг діючої речовини	160	125	150	280	150	2500
Вміст азоту (%)	34,4	43	32	30	34	26
Вагова норма внесення азотних добрив, кг/га	465,1	290,7	468,8	933,3	441,2	9615,4
Ціна добрив, грн/ц	860	1410	800	820	900	165
Витрати на придбання добрив, тис. грн.	400	409,9	375	765,3	397,1	1586,5
Витрати на внесення добрив, тис. грн	92,7	107,9	91,9	124	114,8	45,9
Виробничі витрати, тис. грн	891,2	916,3	865,4	1287,8	910,4	2030,9
Виробнича собівартість, грн за ц	165,9	149,5	156,6	154	151	256,4
Ціна реалізації, грн/ц	308,6	308,6	308,6	308,6	308,6	462,9
Валовий прибуток (всього) від реалізації, тис. грн	1190,2	1525,8	1293,6	1417,7	1484,6	1635,5
Рівень рентабельності виробництва	86	106,4	97,1	100,4	104,4	80,5

Використовуючи рідке азотне добриво КАС-32 можна побачити, що рівень урожайності не сильно зростає (лише на 1,7 ц/га), норма внесення менша ніж у селітри на 10 кг та складає 150 кг. Але закуповувати КАС для підприємства буде дешевше на 60 грн/ц, адже його ціна складає 800 грн/ц. Обсяг валового прибутку зростає на 103,4 тис. грн, так само як і рівень

рентабельності на 11,1 %.

Застосування азотно-сірчаного добрива Салетросан-30 N (S) 30-(17,5) дозволяє підвищити урожайність на 8,3 ц/га. Вміст азоту є найменшим серед усіх мінеральних добрив – 30%. Ціна Салетростану є меншою на 40 грн, ніж селітри і складає 820 грн/ц в той же час валовий прибуток зростає на 227,52 тис. грн, а рівень рентабельності на 14,4%.

Азотофосфат NP 33:3 дає змогу збільшити рівень урожайності на 10,8 ц/га. Вміст азоту є майже ідентичним до аміачної селітри (34%), в той час як ціна є на 40 грн дорожчою – 900 грн/ц. Загалом валовий прибуток зростає на 294,63 тис. грн, а рівень рентабельності на 18,4%.

В той же час в таблиці є органічне добриво Terrasanaclassic, застосування якого без додаткового внесення мінеральних добрив звісно зменшить рівень урожайності на 4,2 ц/га (79,2 ц/га). Вміст азоту складає 26 %. Ціна придбання є найнижчою з-поміж усіх пропозицій і складає 165 грн/ц. в той же час валовий прибуток є найвищим і складає 1635,53 тис. грн, так як ціна реалізації на відміну від усіх інших пропозицій зросла на 50 % (через екологічність вирощуваної продукції), а рівень рентабельності складає 80,5 %.

Загалом найдоцільнішими для застосування на заміну аміачній селітрі є мікро-гранульоване добриво ElixirZorka та азотофосфат NP 33:3. Окрім цього доцільно розглянути можливе розширення лінійки виробленої продукції, шляхом додавання до них екологічної продукції, як результат застосування Terrasanaclassic.

Оскільки значну питому вагу в структурі товарної продукції досліджуваного підприємства є продукція тваринництва, при цьому виробництво продукції приносить збитки для підприємства, вважаємо за доцільне, впровадити певні заходи, що забезпечать підвищення ефективності продукції.

Ефективне видалення гною на фермі – запорука успіху. Фахівці радять багатоступінчате розділення гною на рідку і тверду фракції, але воно вимагає

високих капіталовкладень. Дехто дозволяє собі будівництво на нових комплексах новітніх установок з переробки гною на біогаз, що дозволяє отримати додатковий прибуток (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Потенціал утворення біогазу залежно від виду та категорії тварин

Вид тварин	Кількість тварин, голів	Вихід біогазу м ³ , на добу	Вихід біогазу м ³ , на рік
Телята до 1 року	1	0,37	135,0
Телята молодняк від 1 до 2 років	1	0,86	315,0
Телички старше 2 років, бички на відгодівлі, корови	1	1,23	450,0
Племенні бики	1	1,48	540,0

Робота біогазових установок базується на біологічних процесах бродіння та розкладання органічних речовин під впливом метаноутворюючих бактерій в анаеробних умовах, що характеризуються нестачею вільного кисню, високою вологістю та температурою. З 1 тонни гною великої рогатої худоби отримують 4050 м³ біогазу.

Таблиця 3.8

Ефективність біогазової установки залежно від обсягу сировини

Показник	Біогаз			Біопаливо		
Потужність реактору, м ³	5,0	15,0	25,0	5,0	15,0	25,0
Обсяг виробництва, м ³ (т) на рік	5400	18000	28800	100	360	550
Річна собівартість, грн	2520	3660	5760	12500	18000	27500
Річний економічний ефект, грн	7920	21660	34560	12600	18360	28050
Термін окупності, роки	1,5	2,0	2,5	1,5	2,0	2,5

Додаткові переваги, які біогазова установка може принести підприємству:

- Виробництво енергії. Звичайно, достатньо розрахувати чисту кількість отриманої енергії, тобто кількість мінус енергія, яка використовується для роботи установки. Також розраховується економія від використання біогазу замість раніше використовуваних джерел енергії.
- Заміна мінеральних добрив на біодобрива та економія за рахунок

заміни;

- Збільшення врожайності завдяки найкращим властивостям біодобрив.

Отже, ефективне використання гною залишається досить актуальним для сільськогосподарських підприємств які утримують худобу. Передусім через шкоду яка завдається навколишньому середовищу, зокрема, забруднення повітря випарами аміаку та шкідливість для ґрунту. У підприємстві відбувається накопичення гною на купі або в ямі, а через певний час вивозять на поля. Загальновідомо, для того щоб перегній був кориснішим та більш якісним, він має відстоятись не менше року. Однак гній в підприємстві накопичується кожного дня, а підприємство не має такої можливості зберігати його рік для дотримання технології.

На сьогоднішній день використовують дві різні технології виготовлення підстилки з гною. Перша технологія – «green bedding», яка передбачає сепарацію гною, з одночасним відокремленням рідкої і твердої фракції, остання використовується як підстилка.

Основною перевагою установки є те, що вона забезпечує отримання на рівні 38 % вмісту сухої речовини уже на первісному етапі відновлення підстилки, відповідно на подальшій технологічній стадії забезпечує високу температуру в барабані та сприяє пастеризації матеріалу (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Розрахунок економічної ефективності інноваційного проекту по переведенню великої рогатої худоби на підстилку з гною

Показник	Значення
Капітальні витрати на придбання техніки та облаштування приміщення (фільтраційно-сушильна установка австрійської фірми BAUER GmbH), тис. грн	2800,00
Поголів'я великої рогатої худоби, голів	800
Річний вихід гною, м ³	7200
Вихід підстилки, м ³	2600
Забезпеченість власного стада підстилкою, %	126,3
Вартість реалізації, грн/м ³	109,5
Рентабельність, %	35,5
Термін окупності, років	5,3

Друга технологія є своєрідним продовженням першої: після виділення

гною тверда фракція термічно обробляється в сушильному барабані і пастеризується (дезінфікується) там. Такі системи випускають лише три компанії. Хоча технологія однакова, самі установки різні – відкриті та закриті. Сушильний барабан не розміщують назовні у закритому режимі. Це забезпечує безперебійну роботу устаткування в разі коливань температури.

Італійська компанія AgriCow пропонує різноманітні синтетичні, полімерні матеріали, які зазвичай виготовляються з промислових відходів для покриття підлоги боксів. Компанія Huber Technik (Німеччина) розробила гумові та пластикові матеріали для підлоги в тваринницьких фермах з рифленою поверхнею. Для покриття боксів пропонуються оригінальні матраци які пропонує компанія Geneu (Німеччина). Сучасні матраци призначені для організації зручного місця для корів пропонує також канадська компанія Cow House. У цьому контексті великий інтерес має невелика електростанція із обладнанням для внесення підстилки та обладнання для підгортання кормів у зоні годівлі кормового стола, розроблена німецькою компанією Holaras. Варто також повідомити про міні-обладнання для миття підлог у фермах великої рогатої худоби, яке пропонує компанія Jydeland (Данія).

Висновки до розділу 3

Проведено комплексний аналіз стану підприємства за допомогою SWOT та SPACE аналізу, у відповідності до процесу формування конкурентної стратегії та визначено найбільш привабливий варіант сценарію розвитку підприємства. Визначено резерви збільшення доданої вартості та обґрунтовано сортооновлення посівного матеріалу.

Розглянуто перспективи переходу до розумного сільського господарства в Україні та світі, визначено основні напрямки використання роботизованих технологій та штучного інтелекту у сільському господарстві. Обґрунтовано доцільність придбання фільтраційно-сушильної установки австрійської фірми BAUER GmbH для сепарації гною.

ВИСНОВКИ

1. Економічна ефективність визначається як співвідношення між результатами господарської діяльності та витратами живої та уречевленої праці, ресурсами. Ефективність діяльності сільськогосподарського підприємства залежить від багатьох факторів, які можуть бути взаємопов'язані між собою або перетинатися: техніко-технологічні, організаційно-економічні, природні та соціальні. Саме їхнє оптимальне поєднання і забезпечує високий ступінь ефективності виробництва.

2. Підприємство за аналізований період достатньо забезпечене земельними та трудовими ресурсами. В 2021 р. площа сільськогосподарських угідь підприємства становила 3974 га, при цьому чисельність працівників зайнятих в сільськогосподарському виробництві складала 152 особи.

3. Проведений аналіз оцінки економічної ефективності господарської діяльності підприємства з 2017-2021 рр. свідчить про позитивні зміни. Зокрема, вартість валової продукції у постійних цінах в 2021 р. збільшилася на 65,8 %, порівняно з 2017 р., вартість валової продукції у діючих цінах – на 134,3 %, валовий дохід – на 52,0 %, прибуток – на 576,9 %. Рівень рентабельності також підвищився з 7,9 % у 2017 р. до 32,7 % у 2021 р. При цьому рентабельним для підприємства було вирощування продукції рослинництва – 41,0 %, збитковим продукція тваринництва - 10,2 %.

4. У підприємства спостерігається помітне зростання показників виробництва та реалізації продукції. Зокрема, найбільше зросла динаміка товарної продукції пшениці – майже у 8 разів, кукурудзи на зерно – на 238,2 %, м'ясо свиней – на 107,1 %, соняшник – на 59,4 % та ячменю – на 36,6 %. В той же час обсяги реалізації молока та м'яса великої рогатої худоби зменшилися на 24,4 % та 51,1 % відповідно.

5. Сільськогосподарська продукція яку виробляє підприємство має низький рівень цінової конкурентоспроможності, що свідчить про нездатність підприємства для завоювання конкурентних позицій на ринку

знижувати ціну реалізації продукції. За результатами проведеного аналізу найнижчий рівень цінової конкурентоспроможності має м'ясо великої рогатої худоби та свиней -44,3 % та -14,6 % відповідно. Найвищий – соняшник – 65,5 % та кукурудза на зерно – 30,1 %.

6. Найбільший прибуток в розрахунку на 1 ц продукції в 2021 р. отримано від виробництва й реалізації соняшнику – 1056,1 грн/ц, сої – 413,5 грн/ц, пшениці – 157,7 грн/ц, кукурудзи на зерно – 123,7 грн/ц, ячменю – 119,8 грн/ц. Виробництво продукції тваринництва, зокрема вирощування великої рогатої худоби, свиней на м'ясо, виробництво молока було збитковим.

3 метою підвищення ефективності досліджуваному підприємству доцільно застосувати наступні пропозиції:

1. Ґрунтуючись на отриманому стратегічному положенні підприємства за результати SPACE-аналізу, маємо конкурентний напрям розвитку, що характеризується привабливістю галузі та стабільністю середовища. Критичними факторами виступають фінансовий потенціал та конкурентні переваги підприємства. Підприємству необхідно протистояти натиску загроз щодо втрати фінансування, основними напрямками для розвитку є пошук фінансових ресурсів та підвищення рівня конкурентоспроможності.

2. Сортооновлення посівного матеріалу сої, зокрема закупівля сорту сої Аріса забезпечить підвищення урожайності на 35,1 %. Збільшення урожайності в свою чергу забезпечить зниження собівартості зерна на 2,9 % та збільшить прибуток з 413,5 грн/ц до 443,5 грн/ц. Рівень рентабельності продукції зросте з 39,6 % до 43,7 %.

3. Перспективними напрямками використання роботизованих технологій та штучного інтелекту у сільському господарстві є: система моніторингу параметрів аграрного сектора; система штучного інтелекту з передачі, зберігання та аналізу даних; роботизовані системи з реалізації управлінських рішень.

4. Запропоновано та обґрунтовано доцільність закупівлі робота «AVO - WEEDING ROBOT» від Швейцарської компанії ecoRobotix. Основними перевагами використання робота: економія гербіцидів; підвищення урожайності; зниження екологічного навантаження; зменшення витрат палива, оскільки робот повністю живиться від сонячної енергії та акумуляторних батарей. Термін окупності робота складає 2,3 роки, а прибуток від експлуатації – 139,2 тис. грн.

5. Ефективне використання гною залишається досить актуальним для сільськогосподарських підприємств які утримують худобу. Економічно доцільним є придбання фільтраційно-сушильної установки австрійської фірми BAUER GmbH, суть роботи якої полягає в тому, що під час сепарації гною тверда фракція відокремлюється від рідкої і використовується як підстилка. Рівень рентабельності проекту становить 35,5 %, з терміном окупності обладнання в 5,3 років. В той же час зменшується шкода довкіллю, зокрема, забруднення повітря випарами аміаку та шкідливість для ґрунту.